

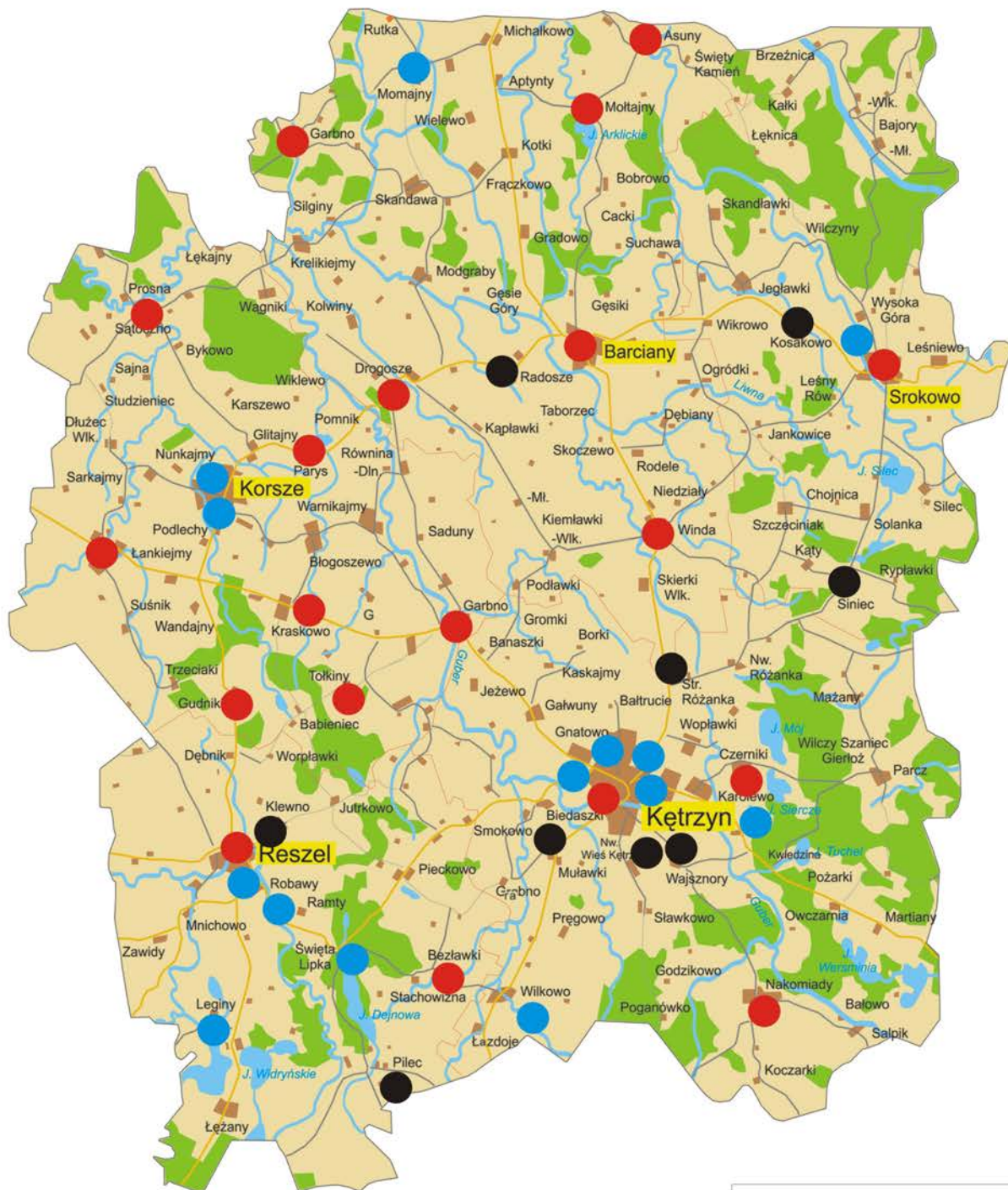

TADEUSZ KOROWAJ

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO

ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

Rozmieszczenie zabytkowych obiektów sakralnych na terenie powiatu kętrzyńskiego

Legenda:

- obiekty gotyckie
- obiekty w innym stylu
- kościoły nieistniejące

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO
ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO
ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO
ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

TADEUSZ KOROWAJ

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO

ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

Kętrzyn 2017

Na okładce przedniej kościół w Świętej Lipce (bazylika mniejsza od 1983r.), na okładce tylnej kościół św. Jerzego w Kętrzynie (bazylika mniejsza od 1999r.). Wewnętrzne strony okładki przedstawiają rozmieszczenie zabytkowych obiektów sakralnych zaznaczonych ikonkami na mapie powiatu kętrzyńskiego.

Koncepcja albumu:

Iwona Kozłowska

Opracowanie redakcyjne:

Tadeusz Korowaj

Korekta:

Oliwia Piotrowicz, Iwona Kozłowska, Tadeusz Korowaj

Publikacja wydana na zlecenie Powiatu Kętrzyńskiego przy wsparciu finansowym firm:

- Philips Lighting Poland Sp. z o.o. - Kętrzyn
- Magnetic Systems Technology Sp. z o.o. - Kętrzyn
- Laboratoria Medyczne OPTIMED Kuriata, Wroński Sp. j. - Kętrzyn
- Wyrób Opakowań z Tektury Anna Kamińska - Kętrzyn
- Agro BIO Sp. z o.o. - Sławkowo
- Andrzej Kujawa, członek Komisji Tradycji Łowieckich MORŁ - Olsztyn

Autorzy fotografii:

Iwona Kozłowska, Katarzyna Rudnik, Jan Fijałkowski, Dorota Gawerska, Piotr Hałasik, Jarosław Olejnik, Tadeusz Korowaj, Paweł Wagner, Alicja Woronowicz, Wojciech Caruk

Fotografie archiwalne udostępnili:

Edith Kaes, kierownik Rastemberger Bildarchiv,
archiwum zdjęciowego Kreisgemeinschaft Rastenburg w Wesel,
Ewangelicko-augsburska parafia św. Jana w Kętrzynie

ISBN 978-83-63811-03-7

Wydawnictwo LABRITA – 2017

Projekt i skład:

Piotr Hałasik

Druk:

Drukarnia Labrita Sp. z o.o.
ul. Budowlana 3, 11-400 Kętrzyn
www.labrita.pl

„Naród, który nie zna swojej przeszłości umiera i nie buduje przyszłości..”

– Jan Paweł II

„Dziedzictwo Kulturowe Powiatu Kętrzyńskiego” – pod takim tytułem postanowiliśmy przygotować i wydać 3-częściową publikację w formie albumu, dokumentującą historię i kulturę powiatu kętrzyńskiego. Będą to opracowania dotyczące obiektów sakralnych, dworów i pałaców oraz cmentarzy.

Dlaczego to robimy? Region Warmii i Mazur, w skład którego wchodzi powiat kętrzyński, najczęściej kojarzony jest – z uwagi na dużą ilość jezior i lasów – z turystyką i wypoczynkiem. Ale teren powiatu kętrzyńskiego posiada dodatkowy walor, jakim są zachowane, mimo zniszczeń okresu II wojny światowej, zasoby dziedzictwa kulturowego w postaci zabytkowych obiektów sakralnych, kościołów i kaplic czy też dworów i pałaców oraz cmentarzy. Pod hasłem: „Dziedzictwo Kulturowe Powiatu Kętrzyńskiego”, chcielibyśmy, w pewnym sensie przywrócić czy też odbudować tożsamość tych ziem, szczególnie tę sprzed 1945r. Kiedy spojrzymy na poszczególne obiekty, na ich ilość, a szczególnie historię z nimi związaną, to poznamy wiele interesujących i nieznanych faktów oraz ludzi związanych z terenem powiatu.

Kościół jest charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego miast i wsi wchodzących w skład powiatu kętrzyńskiego. Są też trwałym elementem przynależności tych terenów do cywilizacji chrześcijańskiej, kultury europejskiej. Obecnie na terenie powiatu kętrzyńskiego znajdują się 32 zabytkowe obiekty sakralne wpisane do rejestru zabytków, w tym 18 gotyckich świątyń oraz najbardziej znany barokowy kościół w Świętej Lipce, który wraz z całym założeniem określany jest mianem „Perły baroku” nie tylko na Mazurach, ale północnej Polski. Chyba tego nie wiemy czy też nie doceniamy, że ilość i jakość tych obiektów zabytkowych jest wyjątkowa w regionie i chyba w Polsce, powinniśmy zatem o tym mówić i pisać – promować naszą małą ojczyznę. Nie ma takiego drugiego powiatu w Polsce, na terenie którego znajduje się kilka kościołów posiadających tytuł „Bazyliki Mniejszej”. My możemy pochwalić dwoma takimi: w Świętej Lipce i kościołem św. Jerzego w Kętrzynie.

Wydana publikacja jest pierwszą, która opisuje i ilustruje wszystkie obiekty sakralne wpisane do rejestru zabytków w naszym powiecie. Album przybliży nie tylko tworzone przez wieki dziedzictwo kulturowe, ale przyczyni się również do promowania walorów powiatu kętrzyńskiego, zwiększając tym samym atrakcyjność turystyczną naszej małej ojczyzny.

Dziękuję wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego albumu, szczególnie: autorowi za profesjonalizm, sponsorom za wsparcie finansowe, księdzu proboszczowi z Sanktuarium Maryjnego w Św. Lipce, o. Aleksandrowi za słowo wstępne, księżom proboszczom za życzliwość, i wszystkim niewymienionym za pomoc przy wydaniu tego albumu.

Ryszard Niedziółka - Starosta Kętrzyński

NIECO ZWIERZEŃ ZAMIAST WSTĘPU

Podczas uroczystości rozpoczęcia mojej posługi kustosa Sanktuarium Matki Jedności Chrześcijan w Świętej Lipce i proboszcza tutejszej parafii, w niedzielę 28 września 2014r., powiedziałem: „Urodziłem się w tutejszym wiejskim środowisku, pośród przyrody pełnej wolności tchnącej pierwotnym pięknem Bożego stworzenia, obdarzonej wyjątkowymi dźwiękami, pełnej roślin i zwierząt, nasyconej życiem... Gdy ktoś taki tę ziemię opuszcza, czuje się przynajmniej trochę wykorzeniony ze swojej małej Ojczyzny. I wtedy powraca do niej myślą i wspomnieniami. W duszy pojawiają się nieraz obrazy rodzinnych stron, które wzbudzają nostalgię... Nawet jeśli przebywałem w różnych punktach świata i widziałem niektóre spośród przepięknych miejsc na tej ziemi, często patrzyłem na nie przez pryzmat pierwotnego doświadczenia mojej ziemi rodzinnej. Każdy z nas jest bowiem po części sumą różnych swych poznań, spotkań, doświadczeń. W tym znaczeniu i ja jestem w jakimś sensie owocem tej ziemi. Jeżeli teraz powracam do niej na - miejmy nadzieję - nieco dłużej, mogę określić siebie jako tego, któremu się poszczęściło. I choć pracy mam tu niezwykle wiele, to jednak nadal mogę powiedzieć, że mi się poszczęściło, gdyż będąc tu, w sercu mojej małej Ojczyzny, mogę przynajmniej czasami zgłębiać jej tajemnice, zapoznawać się z nieznanymi mi dotychczas lub tylko wycinkowo znanymi kartami jej historii. Jedną z nich jest piękno plejady zabytkowych świątyń znajdujących się na terenie powiatu kętrzyńskiego.

W słowie na rozpoczęcie posługi w Świętej Lipce powiedziałem także: „Pragnę być tym, który dokłada kolejne kamyczki do wielkiego, rozwijanego tu od stuleci Bożego dzieła. W tym zakresie chciałbym przede wszystkim poszukiwać sposobów ocalania i promowania świętości tego miejsca”. Dziś już wiem, że Pan Bóg zaprasza mnie nie tylko do ocalania i promowania sacrum świętolipskiej świątyni, ale także dostrzegania niezwyklej historycznej wartości i urzekającego piękna zabytkowych obiektów sakralnych, znajdujących się na terenie całego powiatu kętrzyńskiego. Pierwszą świątynią, która od dziecka oczarowywała mnie, poza świętolipską bazyliką, był położony na majestatycznym wzniesieniu kościół w Bezlawkach.

Ilekoć w ciągu 36 lat mego pobytu poza Świętą Lipką (lata 1978-2014) sporadycznie do niej powracałem i po zazwyczaj kilku dniach znowu miałem ją opuścić, nie wyobrażałem sobie wyjazdu stąd bez wysłuchania przepięknego „Pożegnania Ojczyzny” Michała Kleofasa

Ogińskiego, granego na świętolipskich organach. Było to za każdym razem moje osobiste pożegnanie z moją małą Ojczyzną. Zachwycałem się i zachwycam niepowtarzalnym urokiem brzmienia tego poloneza. Z czasem odkryłem, że istnieje co najmniej kilka tekstów różnych pieśni ułożonych do ścieżki muzycznej tego utworu. Bardzo przemawia do mnie jeden z tych tekstów:

*„Pieśń do Ojczyzny zna swój szlak
wirując w niebie niby ptak
do kraju leci, gdzie jest ojców dom (...),
tam, gdzie polonezem
każda księżycowa noc zaczarowana.
Z tamtych pól i wód wszyscy pochodzimy,
stamtąd jest nasz rodowód, dokąd kiedyś powrócimy,
nie opuścimy go już...
Kochany kraj, kochany kraj.
Kościół na górze stoi tam
biegałem doń w dzieciństwie sam
z błękitu nieba, w blasku słońca
śpiewali dla mnie słodko aniołowie
i przemawiali ojcowie (...).”*

Tym kościołem stojącym na górze, do którego od dzieciństwa biegałem, był dla mnie kościół w Bezlawkach. Oczarowywał mnie swym urokiem i swą historią, sięgającą XIV w. Z upływem lat mego dzieciństwa i wczesnej młodości poznawałem kolejne kościoły: najpierw kościoły Świętych Apostołów Piotra i Pawła oraz Przemienienia Pańskiego w Reszlu, potem kościoły św. Jerzego i św. Katarzyny w Kętrzynie, do których często zachodziłem na krótką modlitwę po zajęciach szkolnych w Liceum Ogólnokształcącym w latach 1974-78. Przy różnych okolicznościach bywałem w kościołach w Asunach, Barcianach, Drogoszach, Garbnie i Mołtajnach. Gdy przybyłem do Świętej Lipki w 2014r. przyszedł czas na poznanie i udział w różnych uroczystościach w kościołach w Gudnikach, Karolewie, Korszach, Leginach, Nakomiadach, Srokowie i Wilkowie. Ta książka pomoże mi bardzo łatwo ustalić, w których kościołach i kaplicach jeszcze nie byłem, które powinienem jeszcze poznać, by nie zamykać się na piękno tworzone przez wieki i wpisane w majestat tej części Bożego stworzenia, którą jest moja mała Ojczyzna. Wierzę, że takim samym przewodnikiem będzie ta publikacja dla wielu innych ludzi, którzy pragną poznać Warmię i Mazury oraz dla tych, którzy tu powracają, by sycić się urokiem tego regionu.

o. Aleksander Jacyniak SJ

Zabytkowe obiekty sakralne przedstawione zostały w porządku alfabetycznym poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu kętrzyńskiego, zaczynając od miasta Kętrzyn. Obiekty te prezentowane są według obecnej konfesji. Nadmienić jednak należy, że zdecydowana większość z nich do roku 1945 - w tym wszystkie gotyckie za wyjątkiem Reszla - należała do kościoła ewangelickiego. Wynikało to z uwarunkowań historycznych, bowiem na tych terenach - należących wcześniej do Prus - przyjęto nauki Marcina Lutra. W 1525r. książę Albrecht Hohenzollern, ówczesny władca przyjął wyznanie ewangelickie, jego poddani również przeszli na protestantyzm.

Na terenie **gminy Barciany** mamy 6 kościołów wpisanych do rejestru zabytków, w miejscowości: Asuny, Barciany, Drogosze, Momajny, Mołtajny oraz Winda. W Garbnie pozostały jedynie ruiny wzniesionego w 1384r. kościoła, który został wysadzony w 1959r. W **gminie Kętrzyn** są 4 kościoły: w Czernikach, Karolewie, Nakomiadach i Wilkowie. Na terenie **gminy Korsze** mamy 9 takich kościołów w miejscowości: Garbno (do rejestru zabytków wpisana jest tylko wieża, korpus rozebrano po 1945r. i odbudowano w 1984r.), Gudniki, Korsze (2 kościoły), Kraskowo, Łankiejmy, Parys, Sątoczno i Tołkiny. W **gminie Reszel** jest 5 zabytkowych kościołów: Beżławki, Leginy, Reszel (2 kościoły), Święta Lipka oraz kaplica w Robawach. Na terenie **gminy Srokowo** są obecnie 2 kościoły, oba w samym Srokowie. **Miasto Kętrzyn** ma 4 kościoły i 1 kaplicę wpisane do rejestru zabytków.

W uzupełnieniu wymienić należy nieistniejące obiekty sakralne, które zostały rozebrane w różnym czasie. W Kętrzynie, w południowej części miasta, na terenie historycznej Woli (obecnie tereny ul. Chopina z przyległościami) była to barokowa kaplica św. Ducha rozebrana w 1959r. oraz gotycki kościół św. Krzyża, rozebrany w XVII w. Gotyckie kościoły stały też w Radoszach, gm. Barciany (rozebrany w XVII w.), Starej Różance, gm. Kętrzyn (rozebrany w 1726r.), Sińcu, gm. Srokowo (rozebrany w 1765r.), Pilcu, gm. Reszel (rozebrany w XVI/XVII w.). W okresie reformacji przez krótki czas w Srokowie i Barcianach były kościoły (rozebrane w XVIII w.), w których odprawiano ewangelickie nabożeństwa w języku polskim. Natomiast w gotyckim zamku w Reszlu adaptowano po 1822r. jedno skrzydło na kościół ewangelicki (po 1945r. zlikwidowano i utworzono artystyczną Galerię „Zamek”). W Biedaszkach, gm. Kętrzyn wzniesiono w 1935r. kościół, być może na potrzeby przeniesionego z Karolewa ewangelickiego seminarium kaznodziejów, który został rozebrany po 1945r. A w Kosakowie, gm. Srokowo, po kościele zniszczonym przez Tatarów w 1657r., zachowała się tylko zabytkowa, drewniana dzwonnica.

Najwięcej kościołów - w tym obecnego kościoła św. Jana w Kętrzynie, który był pierwotnie kaplicą cmentarną - wzniesiono w okresie średniowiecza. Są to typowe gotyckie obiekty budowane w dwóch etapach - najpierw korpus, potem wieża - według ówczesnych kanonów. Orientowane były na osi wschód - zachód, gdzie prezbiterium i ołtarz skierowane były na wschód, a główne wejście i wieża na zachód. Wyjątkiem był kościół św. Jerzego w Kętrzynie, który wzniesiono z wykorzystaniem południowo-zachodniego odcinka murów obronnych z wieżą, stąd główne wejście było pierwotnie od wschodu. Kościoły budowane były z wykorzystaniem miejscowych materiałów. Ich korpusy są skromnymi, bez wystroju architektonicznego budowlami z kamienia i cegły, z uskokowymi przyporami, ostrołukowymi otworami okiennymi i dwuspadowymi dachami pokrytymi dachówką ceramiczną. Jedynym elementem wystroju architektonicznego elewacji są blendy oraz szczyty elewacji wschodnich z rzędem symetrycznie rozmieszczonych ostrołukowych blend i schodkowo zwieńczonych profilowanymi sterczynami. Grube mury budowli były ochroną okolicznych mieszkańców i stanowiły schronienie w przypadku zagrożenia, bowiem szczególnie wiejskie kościoły w początkowym okresie oprócz funkcji sakralnych, pełniły także rolę refugium. Z czasem wokół kościołów zakładano cmentarze, które funkcjonowały do XIX/XX wieku, a na kilku z nich zachowały się nagrobki do czasów obecnych (np. Sątoczno, Tołkiny). Plan i ukształtowanie bryły wskazują na układ kościołów salowych. Są to więc świątynie jednonawowe, bez wyodrębnionego prezbiterium, w których prezbiterium i nawa mają jednakową szerokość i wysokość oraz są przykryte wspólnym, najczęściej płaskim drewnianym stropem lub sklepieniem. Kościół jako typ budowli składa się z korpusu, przedsionka-kruchty dostawionego najczęściej od południa do korpusu, zakrystii przylegającej od północy oraz ewentualnie kaplic grobowych, wznoszonych w późniejszym czasie (np. Sątoczno, Drogosze, Barciany). Jedynie kościół w Sątocznie wyróżnia się znakomitą poziomą wykonania

i ładną sylwetką, bo budowany był dla przyszłego miasta, stąd też spore jego rozmiary jak na warunki wiejskie. Poza tym posiada wydzieloną poprzez łuk tęczowy część prezbiterium.

Nadmienić należy, że w wielu gotyckich kościołach autorzy szczególnie XVII-wiecznych ołtarzy nie tylko stworzyli dzieło o bogatej dekoracji rzeźbiarskiej i malarskiej, ale, podejmując się tematyki chrystologicznej, nadali mu wymiar ideowy, a przez to i dydaktyczny w stosunku do wiernych. Ołtarze prezentują misję Chrystusa, którą jest zbawienie. Kolejno zaprezentowane etapy odkupienia to: Ostatnia Wieczerza, Ukrzyżowanie, Zmartwychwstanie. Czasami na szczycie ołtarza (np. Barciany, kościół św. Jana w Kętrzynie) występuje pelikan - symbol ofiarnej miłości Bożej - karmiący własną krwią pisklęta, który jest porównywany do Chrystusa i do Eucharystii. Przedstawieniom Chrystusa towarzyszą postacie Ewangelistów oraz personifikacje cnót wiary i miłości, konieczne do osiągnięcia zbawienia. Warto nadmienić, że część ołtarzy z okresu reformacji miała wbudowane ambony (np. Mołtajny, Sątoczno, Winda), stąd określane były ołtarzami kazalnicowymi. Po 1945r. i przejściu kościołów przez katolików, ambony w ołtarzu zostały zdemontowane, a na ich miejsce wstawiono obrazy przedstawiające postaci, pod których wezwaniem są obecnie.

Po 1525r. aż do 1945r., czyli w okresie kiedy gospodarzami byli luteranie, donatorami i patronami większości wiejskich kościołów gotyckich stawali się okoliczni właściciele ziemscy, o czym świadczą zachowane w kilku kościołach ławy kolatorskie, czy też ich herby rodowe w ołtarzach. Nie dotyczyło to świątyń leżących na terenie katolickiej Warmii oraz Świętej Lipki.

W okresie działań wojennych w 1945r., jak i po wojnie, wiele obiektów sakralnych sprofanowali i ograbili żołnierze Armii Czerwonej, a potem polscy przesiedleńcy, nowi mieszkańcy tej ziemi. Ich wyposażenie, szczególnie kościołów ewangelickich - za przyzwoleniem ówczesnych władz - zostało przejęte i uległo rozproszaniu. Duża część eksponatów znajduje się w zasobach Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie oraz ich filiach.

Tadeusz Korowaj

PS. W celu ułatwienia, poniżej przytaczam objaśnienia użytych w tekstach trudniejszych terminów:

Arkada - element architektoniczny składający się z dwóch podpór (kolumn, słupów, filarów) połączonych łukiem.

Baptysterium - część kościoła, miejsce przeznaczone do obrzędu chrztu.

Blenda - ślepy otwór, płytka wnęka w murze w formie arkady lub okna, zwykle stosowana w elewacjach jako architektoniczny motyw dekoracyjny.

Empora - rodzaj galerii wspartej na kolumnach lub filarach, stosowana w kościele ewangelickim, głównie nad nawami bocznymi.

Epitafium - napis nagrobkowy; płyta, tablica z napisem ku czci zmarłego.

Fryz - element architektoniczny w formie ozdobnego pasa poziomego.

Gzys - wieńczący element muru w formie poziomego pasa, wysuniętego przed lico ściany, zdobiący zewnętrzne i wewnętrzne mury budynku.

Laskowanie - gotycka dekoracja architektoniczna

w postaci smukłych kamiennych prętów (lasek) o rozmaitych kształtach i poprzecznego przekroju (profilach). W przypadku połączenia lasek u góry arkadami i łukami, laskowanie przybierało formę maswerku.

Maswerk - element architektoniczny, motyw dekoracyjny charakterystyczny dla architektury gotyckiej; kamienne lub ceglane elementy geometryczne wypełniające ażurowe otwory okien.

Pinakiel - element dekoracyjny architektury gotyckiej; wysmukła, mała strzelista wieżyczka (sterczyna) o czworobocznym trzonie z szeregiem żabek wzdłuż krawędzi i kwiatonem na szczycie.

Predella - część ołtarza spoczywająca na mensie (płyta kamienna stanowiąca wierzch stołu ołtarzowego), zwykle zdobiona.

Prezbiterium - część kościoła przeznaczona dla duchowieństwa, w której znajduje się ołtarz główny.

Przypora - pionowy element konstrukcyjny w formie prostego lub uskokowego filara przyściennego.

Sterczyna - pionowy, wieńczący element dekoracji architektonicznej.

KĘTRZYN

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. JERZEGO

Kościół św. Jerzego w Kętrzynie (niem. Rastenburg) jest jednym z najcenniejszych zabytków sakralnej architektury okresu średniowiecza, nie tylko na terenie Warmii i Mazur, ale północnego Bałtyku. Należy do rzadko w tej formie występującego typu kościoła obronnego. Górująca nad miastem gotycka bryła kościoła wzniesiona została w latach 1359-1515. Prace rozpoczęto w dwa lata po nadaniu praw miejskich, wykorzystując południowo-zachodni narożnik muru obronnego z wieżą obronną, którą udostępniono do zwiedzania w 2008r. Budowę obiektu podzielić można na 5 okresów. Początkowo była to budowla jednonawowa, potem ok. 1400r. dostawiono

wieżę dzwonową. Następnie w 1485r. poszerzono wnętrze kościoła o nawę północną i wzniesiono kaplicę św. Jakuba, którą w okresie reformacji adaptowano na baptysterium, a w 1962r. przebudowano na sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Matki Miłosierdzia z kopią obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej. Ostatni okres budowy, w którym wykonane zostały prezbiterium, zakrystia i empora prezbiterium, obejmuje lata 1500-1515. Z uwagi na to, że przy budowie prezbiterium wykorzystano istniejącą północną ścianę wieży dzwonnej jako ścianę wewnętrzną, musiano skrócić z osi nawy głównej w kierunku północnym. Stąd odchylenie prezbiterium w lewo, które ma też aspekt teologiczny

Pocztówka z 1910r.

Widok kościoła i fragment fortyfikacji miejskich

(przechylona w lewo głowa umierającego na krzyżu Chrystusa). Konsekracja tego kościoła nastąpiła w 1517r., a przy drzwiach w kruchcie nawy północnej odsłonięto w trakcie prac remontowych w 1994r. malowany na tynku okolicznościowy krzyż konsekracyjny, tzw. zacheuszek. W 1862r. wymieniono gotyckie ceglane ościeża okienne, maswerki i laskowania na cementowe. Obecnie kościół ma formę trzynawowej budowli założonej na planie prostokąta dla korpusu głównego i z poligonalnie zamkniętym prezbiterium. Wnętrze kościoła składa się z pięcioprzęsłowej nawy środkowej i dwóch minimalnie niższych naw bocznych, tworząc razem pseudobazylikę. Nawy i prezbiterium pokryte są niezwykle bogatym sklepieniem wypustowym, kryształowym, wykonanym przez gdańskiego mistrza Macieja (Matza), który związany był z warsztatem realizującym podobne sklepienie w kościele mariackim w Gdańsku czy Morągu. Wyposażenie i wystrój wnętrza ulegały wielokrotnie zmianom. W latach 1525-1945 był to kościół protestancki i z tego okresu zostało na wyposażeniu kościoła kilka ciekawych zabytków. Najcenniejszym jest drewniana, polichromowana, o bogatej snycerze ambona z 1594r. w stylu niderlandzkiego manieryzmu. Pod obrazem św. Jana Ewangelisty widnieje kartusz herbowy z nazwiskiem: Mechelet von Hoffen, a pod obrazem św. Łukasza kartusz z nazwiskiem Casper von

Wnętrze kościoła sprzed 1945r. z neogotyckim ołtarzem w prezbiterium

Wnętrze z widokiem na obecny ołtarz w prezbiterium

Keinwangk. Byli oni fundatorami ambony, na której balustradzie widnieją cztery obrazy przedstawiające od góry: Chrystusa Błogosławiącego, św. Pawła, Marcina Lutra i Filipa Melanchtona, a w dolnej płycinie drzwi obraz „Chrystus w drodze do Emaus”. Ambona została w latach 2000-2003 gruntownie odrestaurowana. Innym zabytkiem jest neogotycki ołtarz z 1870r. według projektu architekta Quedenfeldta z obrazem „Ukrzyżowanie” pędzla Ludwiga Rosenfeldera z Królewca. W podobnym stylu wykonany został w 1882r. pięciosiowy prospekt organowy firmy Maxa Terletzkiego z Królewca. Na ścianach kościoła wisi pięć obrazów; dwa w prezbiterium (św. Marcin, św. Tomasz) i trzy w nawie północnej. Najciekawszy to obraz z połowy XVII wieku przedstawiający św. Marcina ofiarującego płaszcz żebrakowi. Namalowany przez wybitnego malarza flamandzkiego Jeana Cossiersa (1600-1671) z Antwerpii. Drugi obraz, wiszący na południowej ścianie prezbiterium, przedstawia św. Tomasza w scenie ukazania się Zmartwychwstałego Chrystusa apostołom.

Przykładami malarstwa tablicowego są trzy obrazy wiszące na ścianie nawy północnej. W 1993r. w czasie prac konserwatorskich odsłonięto wejście do dwóch cel pokutnych w wieży.

Na ścianie nawy północnej znajdują się płyty nagrobne osób pochowanych niegdyś w podziemiach prezbiterium. Pierwsza barokowa z szarego marmuru poświęcona jest pamięci miejskiego chirurga Johanna Horch, który pełnił w latach 1725-1731 funkcję wiceburmistrza. Na płycie wykuty jest tekst epitafium z klepsydrą oraz odkutą w reliefie czaszką z pieszczelami. Druga płyta z szaro-brązowego marmuru poświęcona jest pamięci aptekarza Hansa Hintza, radnego w latach 1649-1660. Najbardziej znana jest trzecia, renesansowa, rzeźbiona płyta z szarego marmuru zmarłego w listopadzie 1597r., w wieku 63 lat pułkownika Christopha barona Schenka zu Tautenburg. Bogaty zestaw epitafiów pastorów i członków ich rodzin zabrany został po 1945r. do muzeum w Olsztynie.

Środkowa część neogotyckiego ołtarza w nawie północnej

Wnętrze kościoła z widokiem na chór i prospekt organowy

EWANGELICKO-AUGSBURSKI KOŚCIÓŁ ŚW. JANA

Nieopodal wieży dzwonnej i prezbiterium kościoła św. Jerzego w Kętrzynie (niem. Rastenburg) posadowiony jest niewielki tynkowany budynek kościoła pokrytego dachem czterospadowym. Od stycznia 1985r. nosi nazwę Kościół Ewangelicki św. Jana. Pierwotnie była to kaplica cmentarna z dwuspadowym dachem wzniesiona w 1480r., która w ciągu stuleci poddawana była wielokrotnie przebudowie. Początkowo stanowiła małe pomieszczenie i dla zaoszczędzenia materiałów budowlanych - podobnie jak sąsiadujący kościół św. Jerzego - wkomponowano ją w ciąg murów obronnych. W 1546r. dobudowano piętro na potrzeby założonej wtedy szkoły łacińskiej, zwanej Wielką Szkołą. Parter przebudowano na kościół, w którym odbywały się

ewangelickie nabożeństwa w języku polskim. W 1565r. kościół, do którego wejście było w ścianie zachodniej, przedłużono w kierunku południowym do murów obronnych. Wtedy też surową, gotycką bryłę obiektu przebudowano, zdobiąc go renesansowymi elewacjami ścian szczytowych. W 1630r., po zniszczeniach najazdem wojsk polskich (1628-1629) dowodzonych przez płk. Jakuba Butlera (szlachcic irlandzki na służbie królów polskich), elektor Jerzy Wilhelm zlecił gruntowne odnowienie budynku. Kolejnego remontu i odnowienia dokonał w 1691r. starosta Christoph Alexander von Rauschke. Przedłużono wtedy kościół w kierunku północnym oraz wykonano nowe wyposażenie, w tym stojące do dzisiaj: ołtarz i ambonę. W 1817r. w kościele zlikwidowano piętro i wykonano drewniane sklepienie

Ołtarz

Ambona

beczkowe nakryte czterospadowym dachem. Taki właśnie wygląd kościół zachował do dnia dzisiejszego.

Wnętrze zdobi barokowy, drewniany ołtarz sięgający sklepienia. Zbudowany został w 1691r., odrestaurowany w 1985r. W ołtarzu znajdują się trzy obrazy: główny obraz ołtarzowy przedstawia „Ukrzyżowanie”, nad nim „Zmartwychwstanie”, na dole przy predelli „Ostatnia Wieczerza”. Po bokach, w dwóch niszach, stoją dwie drewniane figury przedstawiające św. Piotra Apostoła z kluczem i św. Jana Apostoła z kielichem komunijnym. Na szczycie ołtarza znajduje się odtworzona rzeźba pelikana z pisklętami - symbol ofiarnej miłości Bożej (przed 1945r. ołtarz zwieńczał równoboczny trójkąt z wychodzącymi promieniami - symbol Trójcy Św., Opatrzności Bożej). Na ołtarzu zachowała się łacińska inskrypcja fundatora, duchownego kościoła w latach 1678-1695: „Aby Ojciec niebieski dał tym niebiańskie radości, którzy radą i czynem naszą świątynię wspomagają, tak modlił się Christoph Froelich Diakon”.

Polichromowana barokowa ambona z 1691r., z bogatą snycerką, została gruntownie odrestaurowana w 1998r. ze środków fundacji współpracy polsko-niemieckiej. Na drzwiach znajdują się obrazy przedstawiające czterech ewangelistów, a na baldachimie widnieje werset biblijny (Iz 58,1): „Wołaj na całe gardło, nie powściągaj się, podnieś jak trąba swój głos i wspominaj mojemu ludowi jego występki, a domowi Jakuba jego grzechy”. Korpus pokryty jest 11 obrazami symbolizującymi Ducha Bożego. Ambonę wspiera rzeźba Mojżesza z dziesięciorgiem przykazań, która przez 50 lat po II wojnie światowej stała w magazynie kętrzyńskiego muzeum zanim powróciła na swoje pierwotne miejsce. Jest to jedyny przypadek zwrotu zabytku z muzeum do kościoła.

Na chórze znajdują się 11-głosowe organy zbudowane w 1838r. w warsztacie królewieckiego organmistrza Johanna Scherweita, przeniesione w 1979r. z byłego ewangelickiego kościoła w Bezlawkach. Także z Bezlawk pochodzi tablica z nazwiskami poległych w wojnach 1813-1815 i 1870-1871 (przy nazwiskach podana jest miejscowość pochodzenia i stopień wojskowy). Tablica przeciągniętą ma wzdłuż dolnej krawędzi wstęgę z cytatem biblijnym z Objawienia św. Jana: „Bądź wierny aż do śmierci”.

Wnętrze kościoła z widokiem na chór i organy oraz empore, po lewej tablica przeniesiona z Bezlawek.

Rzeźba Mojżesza podtrzymująca ambonę

Obraz ołtarzowy przedstawiający Zmartwychwstanie Chrystusa

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. KATARZYNY

Neogotycki kościół św. Katarzyny Panny i Męczenniczki w Kętrzynie (niem. Rastenburg), z wysmukłą wieżą stanowi - obok bryły kościoła św. Jerzego - dominantę architektoniczną miasta. Zbudowany został w latach 1895-1896 według

projektu znanego architekta Friedricha Heitmanna (27.10.1853 - 13.07.1921), który zaprojektował wiele kościołów, głównie na Warmii, m.in. w Olsztynie (Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz św. Józefa), Dywitach, Klebarku Wielkim, a na podstawie planu

Pocztówka z 1912r.

kościół św. Katarzyny zbudowano w 1912r. podobny, stojący do dziś w Czarniachowsku w obwodzie kaliningradzkim. Swoim wezwaniem nawiązuje do pierwotnego, gotyckiego kościoła, który rozebrany w 1821r. stał na terenie obecnego placu Piłsudskiego. Wykonawcą projektu była firma mistrza ciesielskiego Heinricha Modrickera, największa w ówczesnym Rastenburgu i powiecie. Realizacja budowy kościoła była efektem działalności katolickich towarzystw misyjnych: ogólnoniemieckiego św. Bonifacego i warmińskiego św. Wojciecha.

Konsekracji kościoła dokonał 5.05.1897r. biskup warmiński Andreas Thiel w asyście duchowieństwa kapituły warmińskiej. Wyposażenie wnętrza kościoła pochodzi z początku XX wieku. Neogotycki, drewniany ołtarz główny wykonany został w warsztacie Johanna Kummera w 1901r. Jest to pentaptyk, czyli ołtarz składający się z pięciu części: nastawy i czterech skrzydeł. Na osi ołtarza, nad tabernakulum znajduje się rzeźba przedstawiająca Chrystusa Zmartwychwstałego, z lewej rzeźba przedstawiająca

Wnętrze sprzed 1945r. z widokiem na chór

patronkę kościoła św. Katarzynę i na drugim skrzydle scena Zwiastowania, z prawej rzeźba św. Barbary i na drugim skrzydle scena Bożego Narodzenia. Po zamknięciu ruchomych skrajnych skrzydeł, na rewersach znajdują się rzeźby przedstawiające św. Brunona i św. Wojciecha. Charakterystyczny wystrój ołtarza z typowymi elementami nawiązującymi do gotyku (np. strzeliste pinakle, ażurowe maswerki, ostrołukowe arkady) posiada też ambona postawiona w tym samym czasie. W nawach bocznych, po prawej ołtarz Najświętszego Serca Pana Jezusa, a po lewej Matki Bożej Różańcowej. Prawy ołtarz przedstawia św. Teresę z Avilla, w zwieńczeniu ołtarza usytuowana centralnie postać św. Józefa, niżej z lewej rzeźba św. Fabiana, z prawej św. Jerzego. Lewy ołtarz przedstawia scenę wizji św. Antoniego, w środkowym polu widoczna św. Anna Samotrzecia, w lewym polu św. Agnieszka, w prawym św. Zyta. W chórze organowym wisi obraz przedstawiający św. Cecylię, jest też kaplica boczna z Pietą. Taki wystrój wnętrza kościoła zachował się do dnia dzisiejszego.

Ołtarz boczny Matki Bożej Różańcowej ze sceną wizji św. Antoniego

Nawa główna kościoła z widokiem na neogotycki ołtarz, po lewej ambona

Elewacja boczna z wejściem

*Boczny ołtarz Najświętszego Serca Pana Jezusa
z przedstawieniem św. Teresy z Avilla*

*Wnętrze z widokiem na
chór i prospekt organowy*

PRAWOSŁAWNA CERKIEW NARODZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY

W podwórzku posesji przy ul. Limanowskiego 9 w Kętrzynie (niem. Rastenburg) posadowiony jest niewielki budynek, którego schodkowy szczyt zdobi metalowy krzyż prawosławny. Jest tam obecnie cerkiew, najmniej znany zabytkowy kościół w Kętrzynie. Bryła obiektu nie wskazuje na typowy kształt cerkwi, bowiem do 1945r. była tam kaplica ewangelicka wzniesiona w latach 30. XX wieku. W 1949r. zniszczony budynek przejęła parafia prawosławna Polskiego Kościoła Autokefalicznego, która po remoncie adaptowała i przystosowała obiekt do sprawowania nabożeństw

w liturgii wschodniej, z ołtarzem oddzielonym ikonostasem i stołem ofiarnym. W 1954r. prof. Jerzy Nowosielski z Krakowa wykonał freski, które w latach 80. poddane zostały renowacji. Ścianę za ołtarzem zdobi fresk przedstawiający Matkę Boską z Chrystusem, a nad wejściem do cerkwi centralnie umieszczony fresk przedstawiający Narodzenie Najświętszej Marii Panny. Jednorzędowy ikonostas został przywieziony przez ówczesnego proboszcza, ks. Aleksego Uszakowa z terenów Podlasia. Z okazji jubileuszu 50-lecia prawosławnej parafii w Kętrzynie ikonostas został w 1999r. odnowiony i pozłoceny przez artystę z Poczajowa.

Święte Wrota

Wnętrze cerkwi z ikonostasem

Freski Jerzego Nowosielskiego, w centralnej części przedstawienie Narodzin Najświętszej Marii Panny.

Fresk Jerzego Nowosielskiego przedstawiający Matkę Boską z Chrystusem.

STARA SYNAGOGA, OBECNIE ZBÓR CHRZEŚCIJAŃSKIEJ WSPÓLNOTY ZIELONOŚWIĄTKOWEJ

Przy ul. Zjazdowej 9 stoi budynek starej synagogi wzniesiony w 1853r., wykorzystywany przez społeczność żydowską do 1916r. Potem budynek kupili baptyści, którzy użytkowali go do 1988r., adaptując wnętrze do własnych celów. Z pierwotnego wystroju synagogi zachowały się: babiniec wsparty na dwóch filarach, gdzie podczas nabożeństw i modlitw przebywały kobiety; charakterystyczne obramowania niewielkich otworów okiennych w przedsionku, a w centralnym miejscu nisza, gdzie znajdowała się Tora oraz fragment ażurowej

balustrady, która otaczała to miejsce. Obecnie budynek starej synagogi użytkuje zbór Chrześcijańskiej Wspólnoty Zielonoświątkowej. Dnia 18 września 2017r. odsłonięta została pamiątkowa tablica ufundowana przez czterech dawnych mieszkańców Rastenburga.

W uzupełnieniu dodać należy, że 28.05.1916r. oddano nową synagogę, spaloną w nocy z 9/10 listopada 1938r. przez niemieckich nazistów podczas „Kryształowej Nocy”. Stała przy obecnej ul. Daszyńskiego 8 róg ul. Powstańców Warszawy. W 2012r. odsłonięto w tym miejscu tablicę pamiątkową.

Barokowy wystrój wnętrza kaplicy sprzed 1945r.

KAPLICA ŚW. DUCHA

W rejestrze zabytków figuruje - rozebrana w 1959r. - barokowa kaplica szpitalna, która stała przy nieistniejącej obecnie ul. Warmińskiej, łączącej ul. Chopina i Wileńską. Kaplica została wzniesiona w 1695r. - w miejscu starszej z końca XIV wieku - z inicjatywy ówczesnego starosty Christopha Alexandra von Rauschke i jego żony Sybilli Agnieszki z domu von Rauter. Świadczy o tym tablica fundacyjna zachowana do dziś w zbiorach kętrzyńskiego muzeum. Po 1945r. nieużytkowana kaplica, służąc jako magazyn przyległego zakładu młynarskiego, uległa destrukcji. Gotyckie rzeźby zabrano do muzeum w Lidzbarku Warmińskim, zaś polichromowany strop wywieziono do Reszla, gdzie zaginął. Tylko okienna płaskorzeźba z XVII wieku przedstawiająca Łazarza oraz gotycka rzeźba św. Jakuba trafiły do zbiorów muzeum w Kętrzynie.

Kaplica w trakcie rozbiórki w 1959r.

GMINA BARCIANY

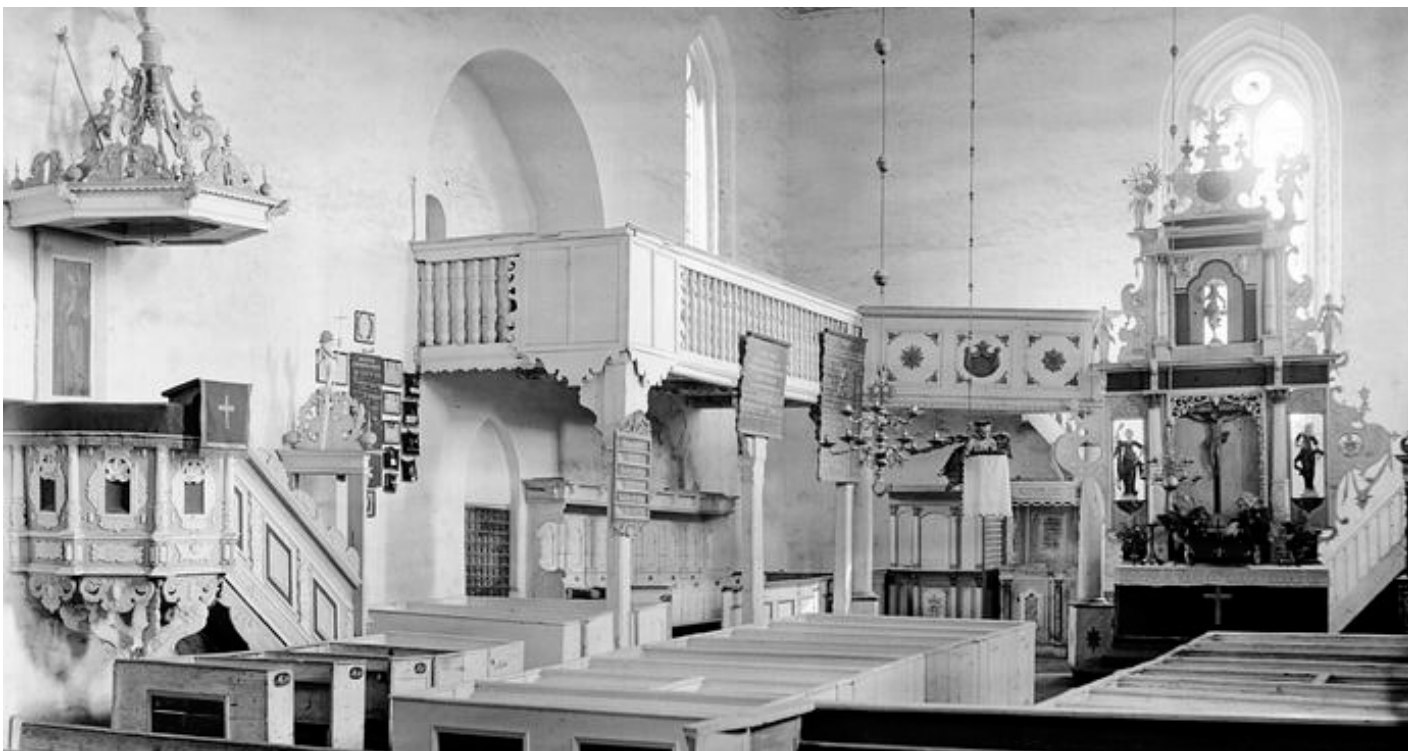
RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ NIEPOKALANEGO SERCA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W BARCIANACH

Kościół w Barczanach (niem. Barten) posadowiony jest przy dawnym Rynku Garncarskim. Wzniesiony został w 1389r. w okresie rozbudowy zamku, początkowo bez wieży. Drewnianą dzwonnice postawiono w latach 1591-1592, która podczas orkanu w 1695r. została zniszczona. Po jej rozebraniu wzniesiono w latach 1729-1741 murowaną wieżę, której autorami byli pochodzący z Królewca mistrza murarski - Hünchen i cieśla - Effried. Obecny wygląd wieża otrzymała w 1804r. po dokonanej wcześniej, w połowie XVIII wieku przebudowie kościoła. W 1714r. przebudowano szczyt wschodni, nadając mu charakter barokowy przez zastosowanie spływów wolutowych. W 1751r. wzniesiono chór muzyczny, a Adam Gottlob Casparini z Królewca wykonał organy, które do dzisiaj mają oryginalne części. Remont organów przeprowadzono w 1820r. przez firmę Wilhelm Scherweit, a oryginalne cynowe piszczałki prospektowe zastąpiono w 1934r. miedzianymi. Dokonała tego firma Emanuel Kemper z Lubeki, filia

w Bartoszycach. Natomiast orla z cokołem i gwiazdami po bokach w zwieńczeniu prospektu wykonał pod koniec lat 90. XX wieku Mieczysław Modliszewski, miejscowy parafianin. Zachowało się wyposażenie z XVII i XVIII wieku. Najciekawszym zabytkiem jest późnomanierystyczny, złożony i polichromowany ołtarz z 1643r. ufundowany przez Sebastiana von Rautera. W predelli umieszczono obraz przedstawiający Ostatnią Wieczerzę, a po bokach obrazy Ewangelistów: z lewej strony św. Mateusza, z prawej św. Marka. W dolnej kondygnacji, w szerokiej ramie umieszczono krucyfiks, nad którym widnieje czytelny napis z księgi Izajasza (53,5-6) w języku niemieckim: „Lecz On zraniony jest za występki nasze, starty za winy nasze. Ukarany został dla naszego zbawienia, a jego ranami jesteśmy uleczeni. Wszyscy jak owce zbłądziliśmy, każdy z nas na własną drogę zбочzył, a Pan jego dotknął karą za winę nas wszystkich”. Po obu stronach napisu widnieją obrazy: św. Łukasza (po lewej) i św. Pawła (z prawej). W ołtarzu bogato zdobione kolumny korynckie wspierają

Pocztówka z 1910r. z widokiem na Rynek Garncarski, w głębi kościół

Wnętrze sprzed 1945r.

belkowanie. W bocznych, prostokątnych prześwitach umieszczono rzeźby będące alegoriami Starego i Nowego (z kielichem) Przymierza, a także ażurowe uszaki w formie gryfów z rzeźbionymi herbami rodziny Rauter. Wyżej w środkowym polu dawniej znajdowała się figura Chrystusa Zmartwychwstałego. Obecnie jest tam współczesna figura Matki Bożej. Nad nią na poziomej belce zachowany jest napis: „Jam jest zmartwychwstanie i żywot; kto

we mnie wierzy, choćby i umarł żyć będzie. A kto żyje i wierzy we mnie, nie umrze na wieki” (Jan 11, 25-26). W zwieńczeniu ołtarza znajduje się gniazdo z pelikanem, symbolizującym Eucharystię. W owalnym polu pod pelikanem widnieje napis z Ewangelii św. Jana (rozdz.15,13): „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich”. Po obu stronach ołtarza stoją, wymagające renowacji, 7-osobowe ławy kolatorskie z herbami

Wnętrze z widokiem na ołtarz, po lewej ława kolatorska

Ława kolatorska z herbami szlachty, patronów kościoła

darczyńców i patronów kościoła. Na zapleckach widnieją herby szlacheckich rodzin. Ława po lewej stronie ołtarza przedstawia następujące herby: von Knobelsdorff (C.S.V.K.), Olsen (G.A.V.O.) oraz Ślepowron, polski herb szlachecki, być może członków rodu von Drygalski, którzy na początku XVI wieku przybyli z Mazowsza do Prus i z czasem zamieszkali na terenie powiatu. Na przednich płycinach widoczne alegorie cnót oraz herb Barcian. Ława po prawej stronie

ołtarza zawiera 5 herbów: von Oelsen (C.A.V.O.), von Knobelsdorff (C.S.V.K.), herb Ślepowron zapewne wyżej wspomnianej rodziny von Drygalski (W.F.V.B., błędnie być może przemalowana pierwotna litera D), von Kreytzen (J.V.K.) oraz von Queis (J.D.V.Q.). W środku kościoła, przy północnej ścianie stoi 2-osobowa ława kolatorska z 1734r. z białymi ornamentami ze złoceniami na niebieskim tle. Rzeźbiona data widoczna jest na akantowym fryzie drzwiczek, a na zaplecku

Herb rodziny von Oelsen

Herb rodziny von Drygalski

Herb rodziny von Queis

Herb rodziny von Knobelsdorff

Herb rodziny von Kreytzen

Ołtarz

Ława kolatorska z 1734r., po lewej herb rodziny von Drygalski

Anioł chrzcielny z 1753r.

rzeźbiony, wypukły napis „Krew Jezusa Chrystusa, syna Bożego, oczyszcza nas od wszelkiego grzechu”, który pochodzi z I listu św. Jana (rozdz. 1, wiersz 7a). Po obu stronach ozdobnych ścianek bocznych znajdują się tarcze herbowe. Z jednej herb szlacheckiego rodu von Heydeck, a z drugiej Ślepowron, polski herb szlachecki. Z pozostałego wyposażenia wymienić należy ambonę z 1664r. (w trakcie renowacji) ufundowaną przez starostę H. von Wallenrodt oraz anioła chrzcielny z 1753r. W posadce kościoła zachowały się cztery płyty nagrobne z szarego marmuru, z których dwie są w miarę czytelne. Pierwsza, leżąca przy ołtarzu pochodzi z 1561r. i przedstawia całopostaciową osobę zmarłej, wokół której zachował się w miarę czytelny napis. Była to Anna Vohs, a napis głosi, że „Roku 1561 dnia 3 maja zmarła ta szlachetna i cnotliwa Pani Anna Vohs, żona rycerza, Pana Henninga Halberstatt, która pozostawszy wdową, niech Bóg jej będzie łaskawy. Amen”. Druga płyta, leżąca przy ambonie, dotyczy Szkota z Aberdeen. Był nim Thomas Gordon, który zmarł w 1637r. Dookoła płyty widnieje napis z Księgi Hioba (rozdz.19.26): „Potem [mój Wybawca] me szczątki skórą odzieje i oczyma ciała będę widział Boga”. Dwie pozostałe płyty wymagają szczegółowych badań celem ich odczytania.

GRECKOKATOLICKA CERKIEW ZAŚNIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W ASUNACH

Kościół w Asunach (niem. Assaunen) zbudowano około 1406r. W XIX wieku po pożarze kościół został znacznie przebudowany. Kolejny pożar spowodowany działaniami wojennymi w 1914r. zmusił do ponownego remontu.

Wtedy też postawiono drewnianą dzwonnice. Bryła kościoła wykonana z cegły i kamienia zachowała elementy wystroju architektonicznego charakterystyczne dla gotyku, a więc ostrołukowe otwory okienne i blendy, ozdobnie dekorowane szczyty zwieńczone schodkowymi sterczynami czy też dostawiona zakrycia i kruchta z analogiczną dekoracją. Po przesiedleniu na te tereny w 1947r. ludności ukraińskiej (akcja „Wisła”) ewangelicki kościół adaptowano na świątynię greckokatolicką. Był to pierwszy przypadek na tere-

nach Warmii i Mazur. Parafię, która oficjalnie istnieje od 1958r., prowadzą ojcowie bazylianie. Wnętrze świątyni zostało zmienione w latach 80. XX w. według obrządku i kanonów kościołów wschodnich. W tym okresie zainstalowano ikonostas.

Przy kościele stoi kamienny obelisk przeniesiony ze zniszczonego rodzowego cmentarza z majątku Kurkławki (niem. Korcklack). Upamiętnia śmierć 17-letniego syna właścicieli, który utonął w 1861r. na Morzu Północnym jako królewski kadet podczas rejsu szkolnej korwety Amazone. Był to Carl Louis Friedrich Max Leo hrabia von Klinkowstroem (17.07.1844 - listopad 1861). Na symbolicznym nagrobku wykuty jest napis: „Nieodżałowany dla wszystkich, którzy go znali, opłakiwany w smutku przez swą rodzinę”.

Zakrystia, w głębi dzwonnica wzniesiona w 1917r.

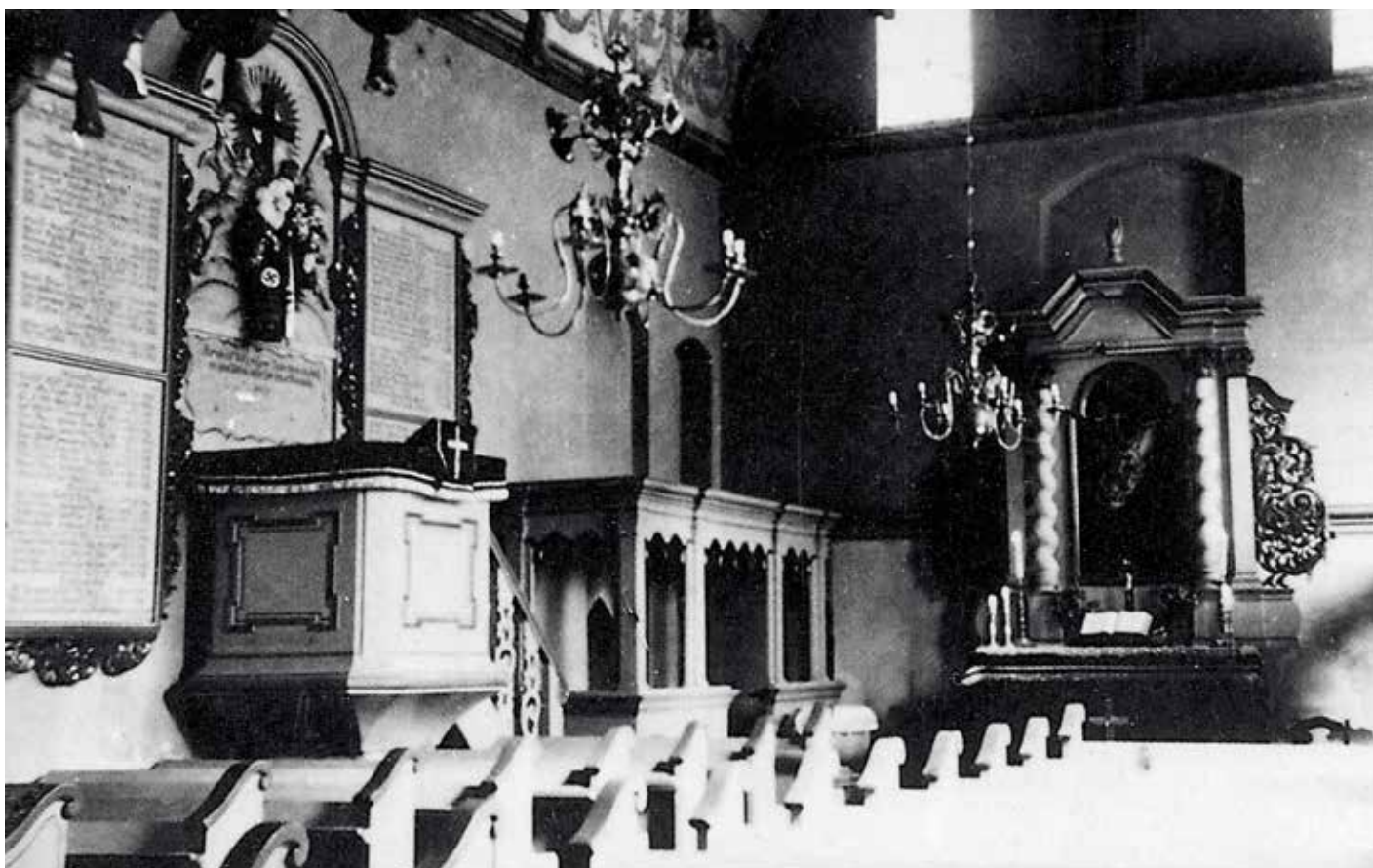
Wnętrze cerkwi

Wnętrze cerkwi z widokiem na chór

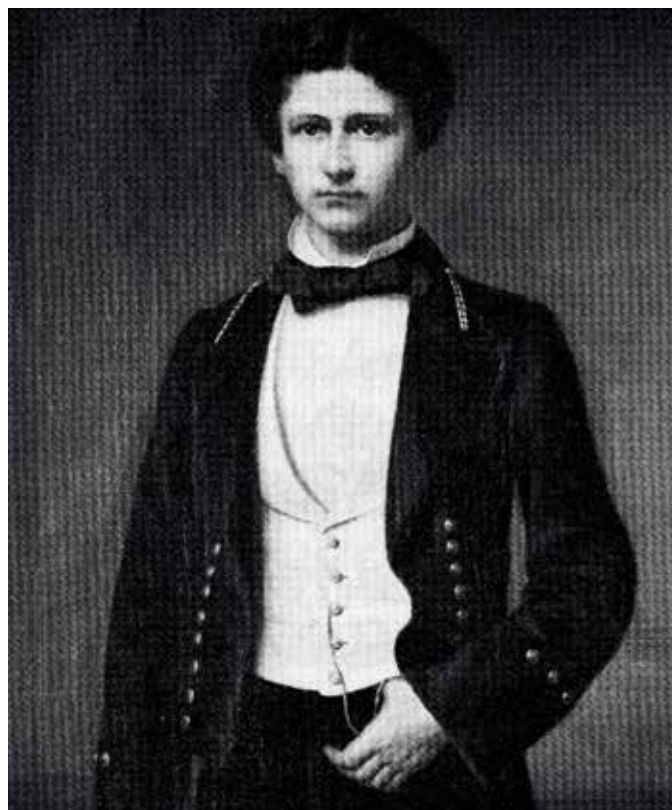
Ikonostas

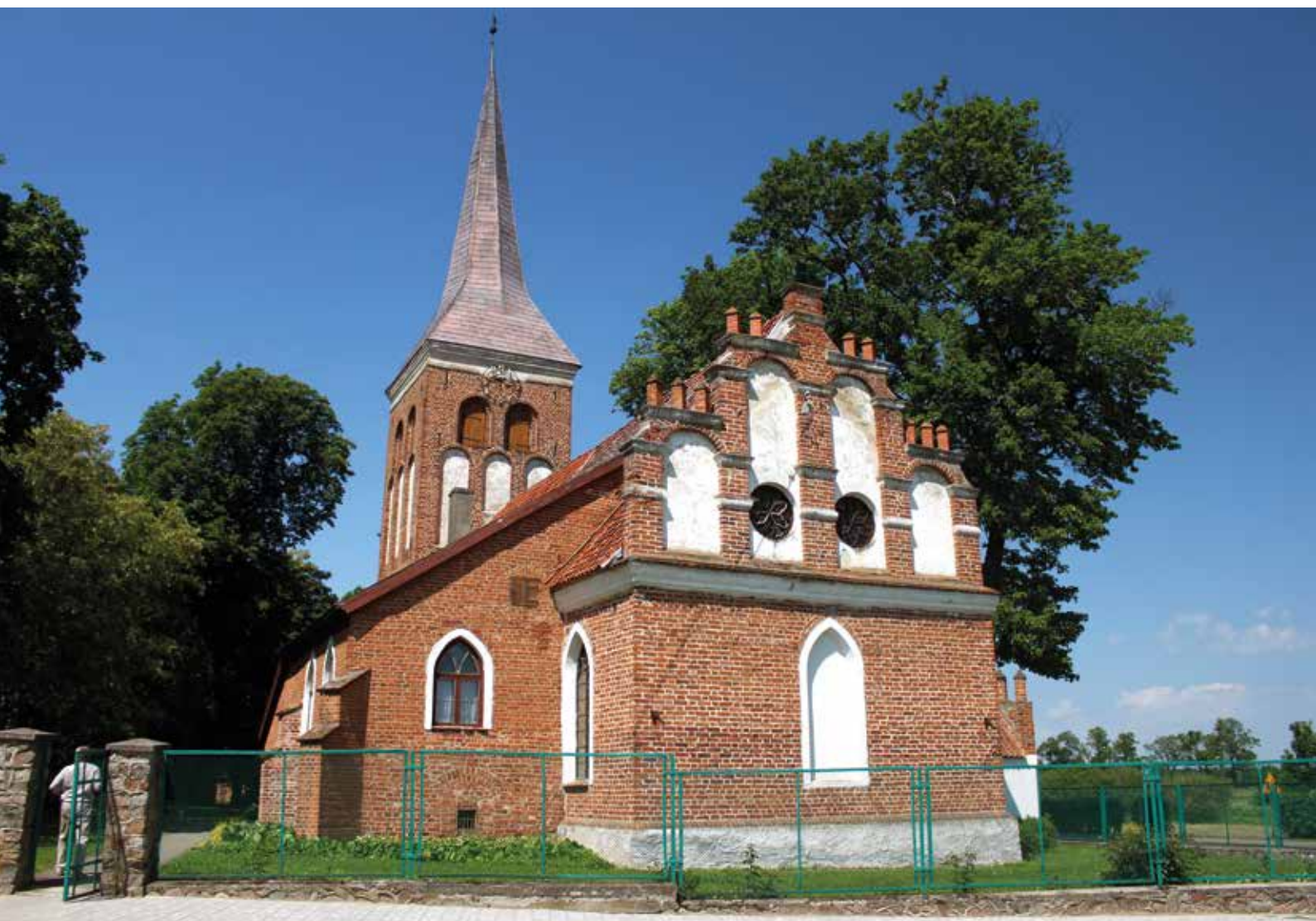
Wnętrze sprzed 1945r.

Obelisk poświęcony hrabiemu C. L. F. M. L. von Klinkowstroem

Carl Louis Friedrich Max Leo hrabia von Klinkowstroem; Źródło: Wulf D. Wagner – Kultur im ländlichen Ostpreussen. Geschichte, Güter und Menschen im Kreis Gerdauen, Husum 2008.

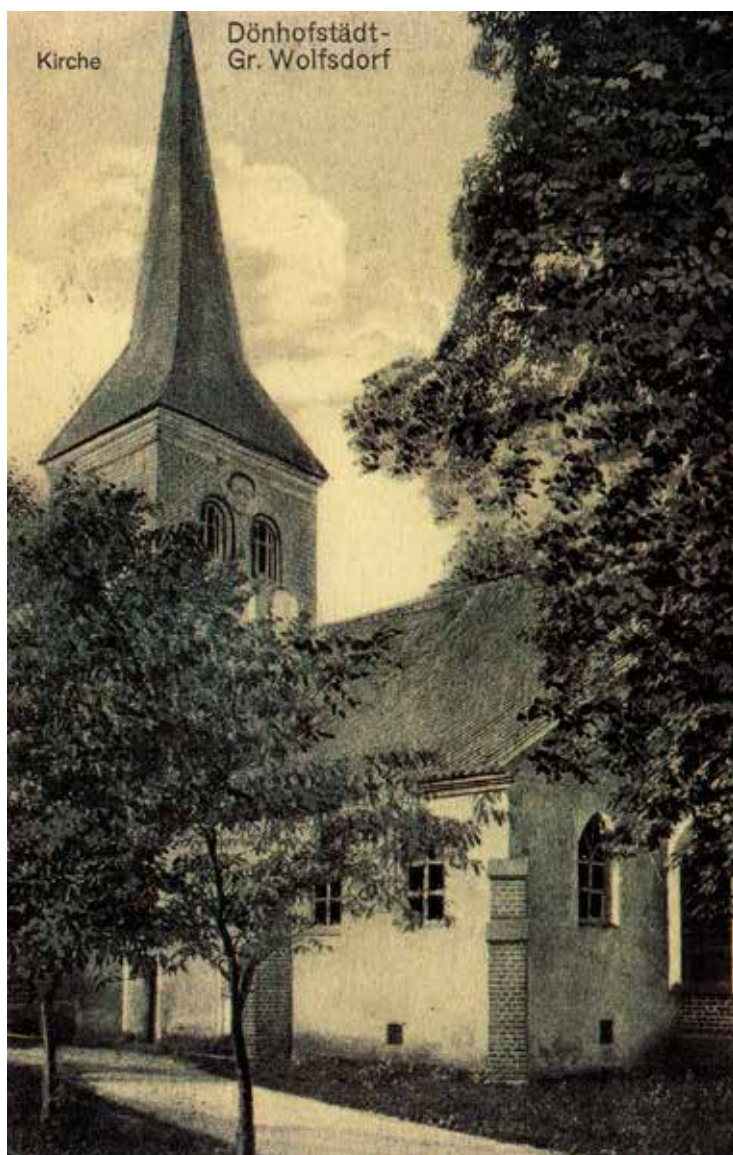
RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOŻEJ OSTROBRAMSKIEJ W DROGOSZACH

Do 1945r. w skład obecnej miejscowości Drogosze (niem. Gross Wolfsdorf - Dönhoffstadt) wchodziły wieś i majątek. Pierwsza jako wieś Gross Wolfsdorf, którą otrzymał od Zakonu w 1361r. Konrad von Wolfsdorf i od jego nazwiska pochodzi pierwotna nazwa. Drugą część miejscowości z majątkiem, gdzie od 1725r. rodzina Dönhoff wybudowała zespół pałacowy, nazywano do 1945r. Dönhoffstadt, czyli Miasto Dönhoffów. Po ostatniej wojnie, aż do końca lat 80. XX wieku, część wsi nazywała się Wilkowo Wielkie.

Gotycki kościół wzniesiony został pod koniec XIV wieku. Zorientowany obiekt zbudowano z cegły w wątku gotyckim, jedynie do budowy – dostawionej od półno-

cy – zakrystii użyto kamieni polnych. Dobudowana od zachodu wieża posiada w każdej elewacji po trzy tynkowane blendy na dwóch poziomach, zamknięte ostrołukowo, podobnie jak otwory okienne typowe dla gotyku.

Z uwagi na zły stan, kościół został w 1593r. poddany gruntownemu remontowi przez Ludwiga von Rautera (1542-1614), właściciela wsi, pierwszego znaczącego donatora kościoła. Podwyższono wtedy wieżę zwieńczoną wysmukłym hełmem, pokrytym początkowo gontem, a obecnie blachą oraz przebudowano szczyt wschodni. Wyposażono również wnętrze. Pod kruchtą znajduje się zamurowana obecnie krypta grobowa, w której do dzisiaj znajdują się trumny z doczesnymi

Pocztówka z 1900r.

Kaplica grobowa Bogusława Fryderyka von Dönhoff

szczątkami członków rodziny Rauter. Treść epitafium Ludwiga i jego żony Marii z domu Roelhausen zawierała informację, że wspólnie przeżyli 25 lat, on zmarł 15 października 1614 r. w wieku 72 lat, a ona 29 stycznia 1602r. w wieku 52 lat. W posadzce przed ołtarzem leży płyta nagrobna Ludwiga Rautera, którą jeszcze za życia zaprojektował według widzianego przez siebie w Jerozolimie Grobu Pańskiego. Jej środkową część przedzielały na cztery kwadratowe pola mosiężne listwy. W lewym, górnym polu znajdowało się osiem herbów krewnych jego żony z rodu von Roelhausen, a w prawym odpowiednio osiem herbów rodu von Rauter. Ponad pierwszym polem tekst nagrobny z listu św. Pawła do Rzymian (6,8): „Otóż, jeżeli umarliśmy razem z Chrystusem, wierzymy, że z Nim również żyć będziemy”. W trzecim polu umieszczono czaszkę, klepsydę oraz tekst: „Quis evadet?”, co oznacza: „Któż tego uniknie?”. Czwarte pole zostało uzupełnione tekstem żałobnym dopiero po 1614r., który w formie wierszowanej łacińskiej inskrypcji informował o zasługach: „Ludwik cieszący się poważaniem za sprawą cenionych cnót i dzielności,/Szlachcic pruski zrodzony z rodu Rauter,/Który jako młodzieniec odwiedził rozmaite ziemie i morza/(i miejsca, które, Ty Chryste, jako człowiek i jako Bóg, dotykałeś/Swoimi stopami), teraz będąc już w podeszłym wieku/Cieszy się, że życzliwymi radami wspiera ojca ojczyzny./Dyktuje on prawo swoim mieszkańcom Prus z na wpół zburzonego zamku,/Który otrzymał szlachetną nazwę od księcia brandenburskiego./ On też dzięki ofiarowanym kwotom wystawił ten zbór,/ Jako owczarnię dla Ciebie, Chryste, i jako miejsce spoczynku dla siebie./Weź, Odkupicielu, w obronę Swoje owieczki i owczarnię!/Strzeż zawsze, Chryste, szczątków pobożnych umarłych!”. Opisana płyta nagrobna w większej części zasłonięta jest obecnie przez ołtarz posoborowy.

Kolejnym darczyńcą był hrabia Achatius zu Dohna (1603-1650), który spoczywa w krypcie pod kruchtą wraz z żoną Marią Dorotą z domu Truchsses von Wetzhausen, a na północnej ścianie wisi poświęcona jemu tablica memoratywna.

W 1742r. dobudowano do korpusu od północy kaplicę grobową, w której spoczął budowniczy pobliskiego pałacu i donator kościoła, hrabia Bogusław Fryderyk von Dönhoff. Był to zasłużony dla Polski ród pruski przybyły w XIII wieku z Westfalii, np. Anna Dönhoff była matką polskiego króla Stanisława Leszczyńskiego. Na frontonie kaplicy zachowało się jego popiersie z rodowym herbem autorstwa Johanna Heinricha Meissnera z Gdańska, a w zwieńczeniu alegoryczne posągi. Po prawej stronie wewnątrz kościoła zachowała się zabudowana i rozsuwana empora z 1788r. W XIX wieku kościół został odremontowany, a nowy ołtarz i ambonę ufundowała w 1835r. hrabina Angelika zu Dohna. Ostatnimi patronami kościoła byli członkowie szlacheckiej rodziny Stolberg-Wernigerode. W 1890r. hrabia Udo Stolberg-Wernigerode ufundował tablicę poświęconą

Wnętrze z widokiem na część ołtarzową, po prawej empora

Fragment płyty nagrobnej Ludwiga von Rauter

Empora sprzed 1945r. z herbami patronów

pamięci członków rodziny Dönhoff. Wmurowana została do północnej ściany korpusu i zachowała się do dzisiaj o treści: „Pamięci tu spoczywającym hrabiom von Dönhoff z Drogosz, Udo hrabia zu Stolberg”. Po 1945r. wyposażenie kościoła zostało rozproszone, np. posagi z epitafium rodziny Rauter, pochodzące z 3. ćwierci XVI wieku, znajdują się obecnie w muzeum w Lidzbarku Warmińskim. Kolejne remonty w latach 60. i 70. XX wieku dały w efekcie wnętrze pozbawione elementów pierwotnych, a wyposażenie, czyli

ambona, ołtarz i organy zaginęły. Pozostał tylko prospekt organowy. Największy z dzwonów, ufundowany w 1735r. przez Bogusława F. von Dönhoff, wisi dzisiaj w kościele mariackim w Winsen nad rzeką Luhe w Dolnej Saksonii.

Nad drzwiami wejściowymi zachował się napis z Ewangelii św. Jana (3,16): „Albowiem tak Bóg umiłował świat, że Syna swego jednorodzonego dał, aby każdy kto w Niego wierzy nie zginął, ale miał żywot wieczny”.

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Tablica z 1890r. ufundowana przez hrabiego Udo Stolberg-Wernigerode

Tablica memoratywna hrabiego Achatiusa von Dohna

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. ANNY W MOŁTAJNACH

Gotycki kościół św. Anny wzniesiony został na początku XV wieku (datowany na 1404r.). Posiada wyjątkowo bogaty detal architektoniczny szczytu wschodniego oraz zakrystii i kruchty przystawionych do korpusu od strony północnej. Przed reformacją Mołtajny (niem. Molthainen, Molteinen) były miejscem pielgrzymek do św. Anny, a w dzwonnicy do 1730r. znajdował się obraz przedstawiający patronkę kościoła. Zachowane wnętrza utrzymane jest w stylu rokoka. Ołtarz, pierwotnie kazalnicy, tj. z amboną pochodzi z 1782r. Drewniany strop opracowany w formie sklepienia kolebkowego ufundowała Anna Barbara von Venediger z domu von Schlieben. Organy zbudował Karl Heinrich Obuch z Morąga, a ufundowane zostały w 1782r. przez gen. Albrechta XV hrabiego von und zu Egloffstein (1720-

1791) i jego żonę Henriettę Gottliebe von Borcke, donatorów i patronów kościoła, których herby rodowe zdobią prospekt organowy. Ich nagrobek, w formie postumentu z płaskorzeźbami (obecnie rozbite) o przedstawieniach alegorycznych zwieńczonych wazonem z końca XVIII wieku, zachowały się do dziś w obrębie kościoła, który wcześniej stanowił przykościelny cmentarz. Hrabia założył majorat w przylegających do Mołtajn Arklitach, gdzie w latach 1780-1782 zbudował rodowy pałac, po pożarze w 1983r. całkowicie zrujnowany. Szczyt wieży wieńczy metalowa chorągiewka z datą 1651 i inicjałami „GvS”, które oznaczają Georga von Schlieben, jednego z członków pierwszych patronów i donatorów kościoła. Kilka lat temu przeprowadzono prace konserwatorsko-remontowe elewacji oraz wieży, przywracając oryginalny wystrój.

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Pocztówka z 1911r.

Ołtarz z 1782r.

Herb rodu von Egloffstein w prospekcie organowym

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Odremontowana wieża

Nagrobek Albrechta i Henrietty von Egloffstein

Elewacja wschodnia i północna z zakrystią i kruchtą

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. PIOTRA APOSTOŁA W MOMAJNACH

Fot. z lat 30. XX wieku

O świątyni w Momajnach (niem. Momehnen) jest bardzo mało informacji. Na podstawie dostępnych źródeł kościół istniał już pod koniec XIV wieku (najstarsza informacja pochodzi z 1373r.), a z 1404 r. pochodzi wzmianka o dotowaniu kościoła parafialnego. Dnia 8 grudnia 1811r. kościół spłonął doszczętnie aż do podstawy murów na wysokość 2 m.

Odbudowany został w latach 1818–1820 z wieżą od zachodu oraz dostawioną od wschodu zakrystią i od południa kruchtą (przedsionkiem). Pierwsze nabożeństwo w odbudowanym kościele odbyło się 21 kwietnia 1821 r. Zachowały się z tego okresu: empory, chór z prospektem organowym oraz ambona. Ołtarz to dzieło współczesne. Kościół remontowany był w 1975 r.

Wnętrze z widokiem na ołtarz, po lewej ambona

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy, po obu stronach empory

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOSKIEJ NIEUSTAJĄCEJ POMOCY W WINDZIE

Gotycki kościół w Windzie (niem. Wenden) zbudowany został w latach 1443-1445. O dacie budowy informowała metalowa chorągiewka na dachu kościoła. Położony w centrum wsi kościół otoczony był pierwotnie kamiennym murem (rozebrany w 1883r.), w obrębie którego znajdował się cmentarz. Wystrój architektoniczny bryły kościoła zawiera wszystkie charakterystyczne elementy gotyku, m.in. ostrołukowe otwory okienne i blendy, uskokowe przypory przy elewacji południowej czy dekoracyjny szczyt elewacji wschodniej zwieńczony schodkowo profilowanymi sterczynami. Pomiędzy oknami tej elewacji wzniesiono

w latach 1922/1923 kamienny pomnik poświęcony poległym mieszkańcom parafii na frontach I wojny światowej, rozebrany w 1947r. Od północy do korpusu kościoła dostawiono kruchtę i zakrystię, a od zachodu wieżę. Pierwotną drewnianą wieżę kościoła rozebrano w 1820r., bowiem została poważnie zniszczona przez szalejący 17 stycznia 1818r. w tej okolicy orkan. W 1834r. wybudowano nową, stojącą do dzisiaj o wysokości 33 m. We wnętrzu wieży zawieszono trzy dzwony o żeńskich imionach: Sophie, Amalia i Louise. Ten ostatni zachował się do dzisiaj, a odlany został w ludwisarni braci Reschke w Rastenburgu/Kętrzynie i ufundowany przez hrabinę

Fot. z 1937r.

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Wieża z 1834r.

Cecilie Dönhoff oraz proboszcza Christopa Wilhelma Kuhnke na pamiątkę ulubionej i szanowanej królowej Luizy (1776-1810), żony króla pruskiego.

We wnętrzu zwieńczonym sklepieniem beczkowym zachował się rokokowy ołtarz z połowy XVIII wieku. Ołtarz ten, pierwotnie typu kazalnicy i zwieńczony personifikacjami Wiary (Fides), Nadziei (Spes) i Miłości (Caritas), został przebudowany po 1945r. Oddzielono ambonę od ołtarza, w którym umieszczono obraz obecnej patronki kościoła, a zniszczone rzeźby będące personifikacjami Wiary i Nadziei zastąpiono figurami aniołów. W zwieńczeniu zachowała się tylko ta ostatnia. Rokokowy prospekt organowy – podobnie jak ołtarz – pochodzi z połowy XVIII wieku. Organy wykonane zostały w latach 1883-1884 w warsztacie Maxa Terletzkiego z Królewca. Do dzisiaj zachował się świecznik mosiężny wykonany w XVII wieku. Inne zabytkowe sprzęty zaginęły po 1945r.

RUINY KOŚCIOŁA W GARBNI

W Garbnie (niem. Laggarben) znajdują się ruiny gotyckiego kościoła wysadzonego w 1959r. Kościół o wymiarach 20m x 9m wzniesiono w 1384r., pierwotnie pod wezwaniem św. Anny. W 1800r., kiedy był gruntownie restaurowany, rodzina von Derschau do wschodniej ściany dobudowała kaplicę grobową. Wokół kościoła znajdują się pozostałości cmentarza, który wraz z ruiną

wpisany jest do rejestru zabytków. Przy drodze, nieopodal wejścia do kościoła, stoi murowany obelisk, który poświęcony był poległemu w czasie I wojny światowej 29-letniemu lotnikowi. Był to Gert Jungschulz von Roebern, najmłodszy syn właścicieli pobliskiego majątku, który zginął 27 maja 1917r. Pochodząca z kościoła Pieta z połowy XV wieku znajduje się w zbiorach muzeum w Lidzbarku Warmińskim.

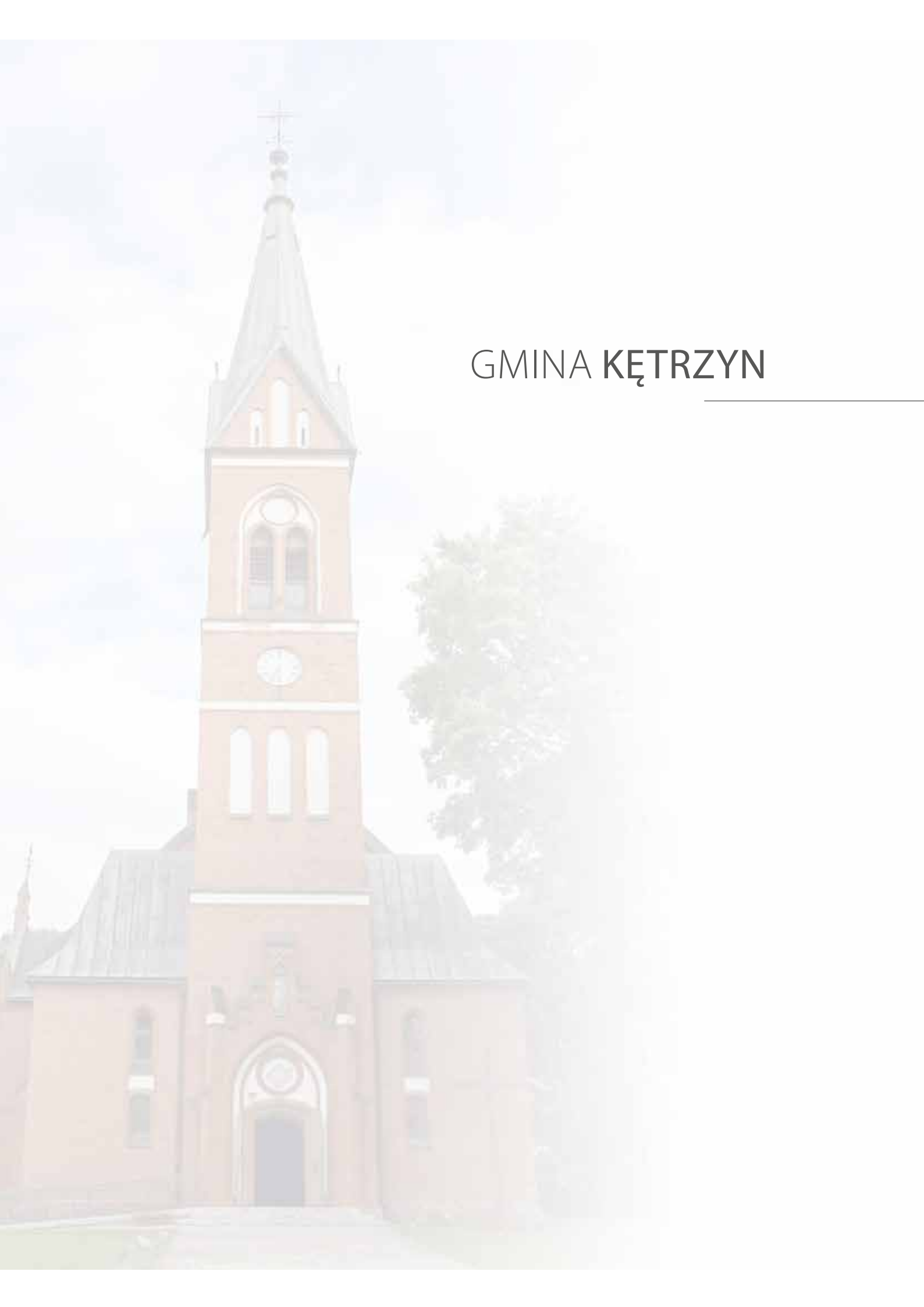
Elewacja wschodnia z dostawioną kaplicą grobową, fot. sprzed 1945r.

Fragment pocztówki z lat 20. XX wieku

Wnętrze sprzed 1945r. - Źródło: Wulf D. Wagner – Kultur im ländlichen Ostpreussen. Geschichte, Güter und Menschen im Kreis Gerdauen, Husum 2008.

GMINA KĘTRZYN

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. JANA EWANGELISTY W CZERNIKACH

W 4. ćwierci XIV wieku, na opadającym w kierunku południowym i zachodnim stoku wzgórza, które zapewne było miejscem pogańskiego kultu ludności pruskiej, zbudowano niewielki gotycki kościół w Czernikach (niem. Schwarzhstein), który obecnie jest filią parafii w Karolewie. Korpus kościoła jest skromną bez wystroju architektonicznego budowlą z kamienia i cegły, z przystawionymi uskokowymi przyporami, ostrołukowymi otworami okiennymi i dwuspadowym dachem pokrytym dachówką ceramiczną. Jedyнным elementem wystroju architektonicznego jest szczyt elewacji wschodniej z rzędem symetrycznie rozmieszczonych ostrołukowych blend, w górnej części przełamanych przez okrągłe otwory dla złagodzenia parcia wiatru, a całość elewacji

zwieńczona jest sterczynami. Od strony północnej dostawiona jest zakrystia i kruchta. W 1885r. dostawiono neogotycką wieżę, w której umieszczono granitową chrzcielnicę z XV wieku. Świątynia wewnątrz jest jednonawowa bez wyodrębnionego prezbiterium i z płaskim, drewnianym stropem. Pod koniec XIX wieku zakupiono organy w warsztacie Maxa Terletzkiego z Królewca. Kościół remontowano i odnawiano w latach 1749-1750 i 1771-1772. W 1925r. zainstalowano na wieży kościelnej nowe dzwony, bo stare przetopiono w czasie I wojny światowej. Mniejszy, który wisi do dnia dzisiejszego na wieży, posiada napis: „Furchte mich nicht glaube nur” co oznacza: „Nie bój się, tylko wierz”, zaś większy, po licznych perypetiach w 1945r., przekazany został do kościoła św. Katarzyny w Kętrzynie.

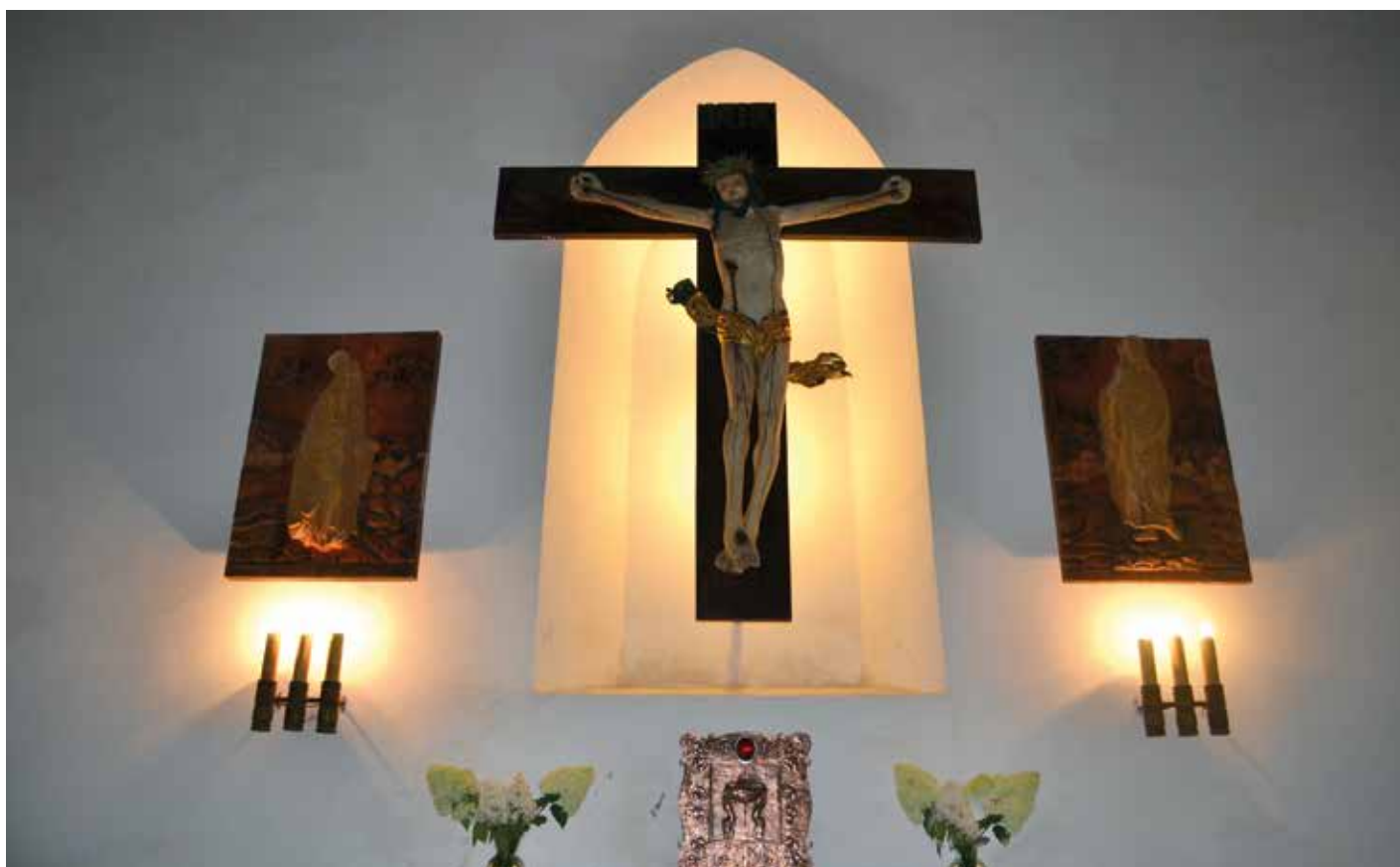
Wnętrze z widokiem na ołtarz

Wnętrze sprzed 1945r.

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Gotycki krucyfiks

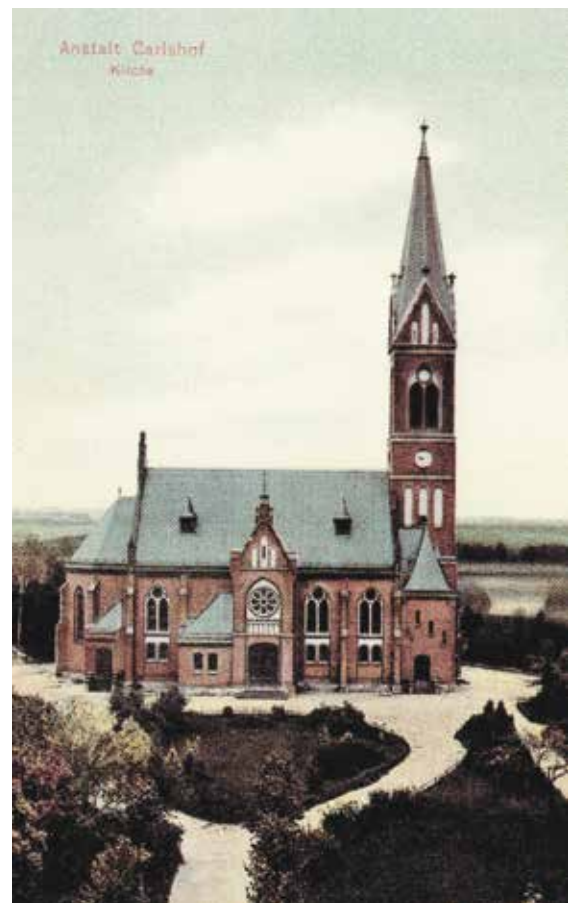
Elewacja wschodnia i północna z zakrystią

Granitowa chrzcielnica w wieży

Najciekawszym i najstarszym zabytkiem ruchomym będącym na wyposażeniu kościoła jest krucyfiks z początku XVI wieku, przeniesiony przez pierwszych polskich przesiedleńców jesienią 1945r. z XIX-wiecznej grobowej kaplicy rodziny starosty, barona Schmidt von Schmidtseck, właścicieli pobliskich dóbr w Wopławce. Krucyfiks ten pochodzi zapewne z kościoła w Sińcu, który rozebrano w 1765r., a skromne wyposażenie przekazano do Czernik.

W kościele wisi nad chórem podkowa, którą łączono z legendą o diabelskich kamieniach czy z wydarzeniami z lutego 1657r., kiedy to kościół splądrowali Tatarzy. W rzeczywistości to pamiątką z okazji koronacji króla pruskiego Fryderyka I w 1701r. Kościół w Czernikach był pod opieką kolejnych królów pruskich. Zanim przybito jedną żelazną, początkowo wisiały dwie drewniane podkowy na cześć pary królewskiej. Potem metalowa podkowa zniknęła. Nową zainstalowano na chórze 11 września 2010r. w trakcie uroczystości zakończenia pierwszego etapu renowacji kościoła. Przedsięwzięciu temu patronowali ksiądz proboszcz dr Kazimierz Żuchowski oraz członkowie Towarzystwa Miłośników Ziemi Kętrzyńskiej im. Zofii Licharewej.

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. STANISŁAWA KOSTKI W KAROLEWIE

Neogotycki kościół z charakterystycznym detalem architektonicznym korpusu i wysmukłą wieżą dominuje w krajobrazie Karolewa (niem. Carlshof). Zbudowano go na potrzeby pensjonariuszy i pracowników zakładu dla epileptyków, założonego w 1882r. przez pastora Christiana Klappa, który w latach 1878 - 1891 piastował urząd proboszcza przy kościele św. Jerzego w Kętrzynie. Projekt kościoła

przygotował Heinrich Bergmann (1854–1906), powiatowy inspektor budowlany, w myśl przyjętych i obowiązujących zasad budowy kościołów ewangelickich w Prusach. Budowla musiała nawiązywać swą formą do „chrześcijańskich stylów historycznych” i obejmować najważniejsze zasady wznoszenia ewangelickich budowli sakralnych, które nakazywały orientowanie kościołów, tzn. tak, aby prezbiterium znajdowało się w części

Wnętrze z widokiem na ołtarz

wschodniej kościoła, portal główny był usytuowany na osi ołtarza, z wieżą po stronie zachodniej, przed nawą główną obowiązkowo budowano zakrystię, materiałem budowlanym była cegła klinkierowa; zaś we wnętrzu ambona ustawiona w miejscu zetknięcia się prezbiterium z nawą, chrzcielnica w pobliżu ołtarza, a empory wzdłuż naw bocznych.

Prace powierzono firmie mistrza ciesielskiego Heinricha Modrickera z Rastenburga/Kętrzyna. Po wzniesieniu fundamentów wmurowano 5 lipca 1899r. kamień węgielny pod budowę kościoła, „wznosząc wzrok ku Bogu i prosząc Go, by zechciał uczynić to miejsce chwały miejscem błogosławieństwa dla wielu”, jak napisano w akcie erekcyjnym. Wiosną 1900r. dokończono budowę wieży, dach pokryto łupkiem, z piaskowca wykonano

maswerki w jedenastu ostrołukowych oknach, a nad głównym wejściem rozetę z witrażem. Wewnątrz ustawiono dębowy ołtarz i ambonę, organy wykonała firma Goebel z Królewca, zegar na wieży firma Ziel także z Królewca. Konsekracja kościoła nastąpiła 5 października 1900r. W czasie II wojny kościół został sprofanowany przez niemieckich żołnierzy. Dzwony z 1932r. zdemontowano na cele wojenne, organy przeniesiono do ośrodka wypoczynkowego w Ludwigsort koło Królewca, zaś ławki do miejscowego magazynu. W pustym kościele zdeponowano zbiory archeologiczne Prussia Museum z Królewca, które po wojnie przejęte zostało przez muzeum w Olsztynie. Dopiero 13 listopada 1949r. opustoszały kościół przejęli katolicy.

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy, po obu stronach empory

Elewacja południowa

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. JÓZEFA W NAKOMIADACH

Kościół w Nakomiadach (niem. Eichmedien) o uproszczonych formach gotyckich wybudowany w okresie reformacji, bo wzmiankowany o nim w 1554r. Świątynia posiada bardzo skromne wnętrze. Zachowane jest tylko zwieńczenie manierystycznego ołtarza z początku XVII wieku wykonanego zapewne w Królewcu. Aż do 1978r. kościół należał do ewangelików i jest jedynym na terenie powiatu kętrzyńskiego zakupionym przez katolików, o czym

świadczy stosowny napis nad drzwiami wejściowymi na wieżę: „Kościół św. Józefa w Nakomiadach zakupiony ze składek ludu bożego w XL roku kapłaństwa a XX biskupstwa księdza biskupa warmińskiego dr Józefa Drzazgi. Bogu na chwałę, ludziom na zbawienie. 26.6.1978”. Po przeprowadzeniu remontu i wyposażeniu, został erygowany w 1980r. W przedsionku kościoła wisi tablica upamiętniająca mieszkańców parafii poległych na frontach I wojny światowej, a przy kościele stoi pomnik.

Pocztówka z 1930r.

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Tablica upamiętniająca poległych parafian w czasie I wojny światowej

Wnętrze z widokiem na chór

Ołtarz

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA W WILKOWIE

Kościół w Wilkowie (do 1945r. Wilkendorf) jest „najmłodszym” zabytkowym kościołem katolickim na terenie powiatu kętrzyńskiego. Zbudowany został w 1936r. Obecne wezwanie nawiązuje do pierwotnego, czyli Serca Jezusa (Herz Jesu). Rzymskokatolicką parafię w Wilkowie erygowano 24.05.1937r. Przy wejściu na przyległy cmentarz znajduje się nagrobek z różowego granitu Roberta Kaehse (2.10.1876-5.02.1933), który przed śmiercią przekazał swoją ziemię na potrzeby kościoła. Jego budowę wsparło warmińskie towarzystwo misyjne św. Wojciecha i zapewne św. Bonifacego. Wsparciem budowy było też wydanie okolicznościowej pocztówki jako „cegiełki”. Przedstawia ona rysunek elewacji bocz-

nej-wejściowej i wzdłużnej świątyni. W górnej części pocztówki po lewej widoczny jest budynek mieszkalny, w którym zbierali się z okolicznych miejscowości katolicy na nabożeństwa, a po prawej pokój z ołtarzem. Wyposażenie jest współczesne, oryginalny jest chór i figura Matki Boskiej. Najciekawsze są zachowane w całości witraże przedstawiające kolejno: św. Rodzinę, św. Elżbietę Węgierską, św. Notburgę (patronka rolników), św. Teresę z Lisieux, św. Alojzego, św. Izidora Oracza, św. Henryka, św. Trójcę, św. Ignacego Antiocheńskiego i Chrztę Jezusa w Jordanie. W oknach po obu stronach drzwi wejściowych są witraże z napisami niemieckimi, jeden z imieniem Boga „Jestem, który jestem”, drugi św. Michała Archanioła „Któż jest jak Bóg”.

Diaspora:

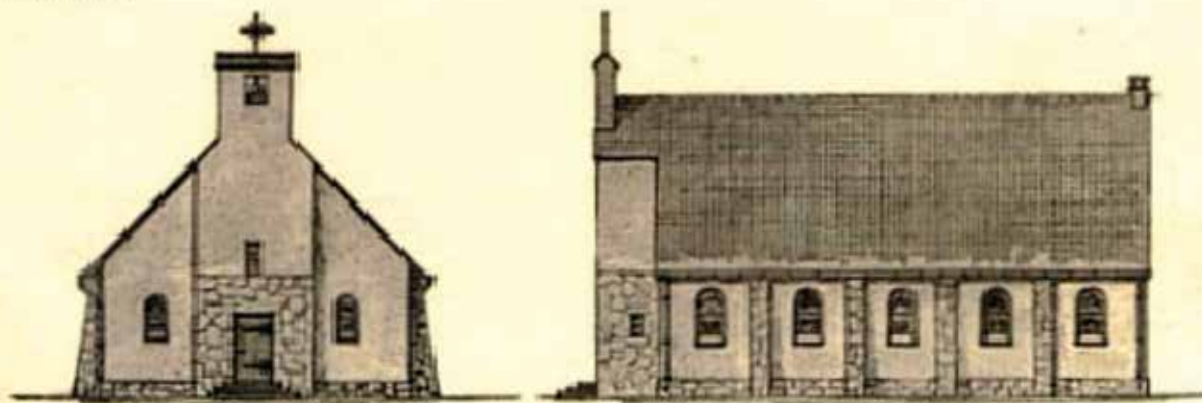

Notkirche
Straßenansicht

Notaltar
Seitenansicht

Die neu zu erbauende Herz-Jesu-Kirche

Poczówka z lat 30. XX wieku

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Wnętrze z widokiem na chór

Witraż przedstawiający św. Rodzinę

Witraż przedstawiający św. Elżbietę

Witraż przedstawiający Chrztost Jezusa w Jordanie

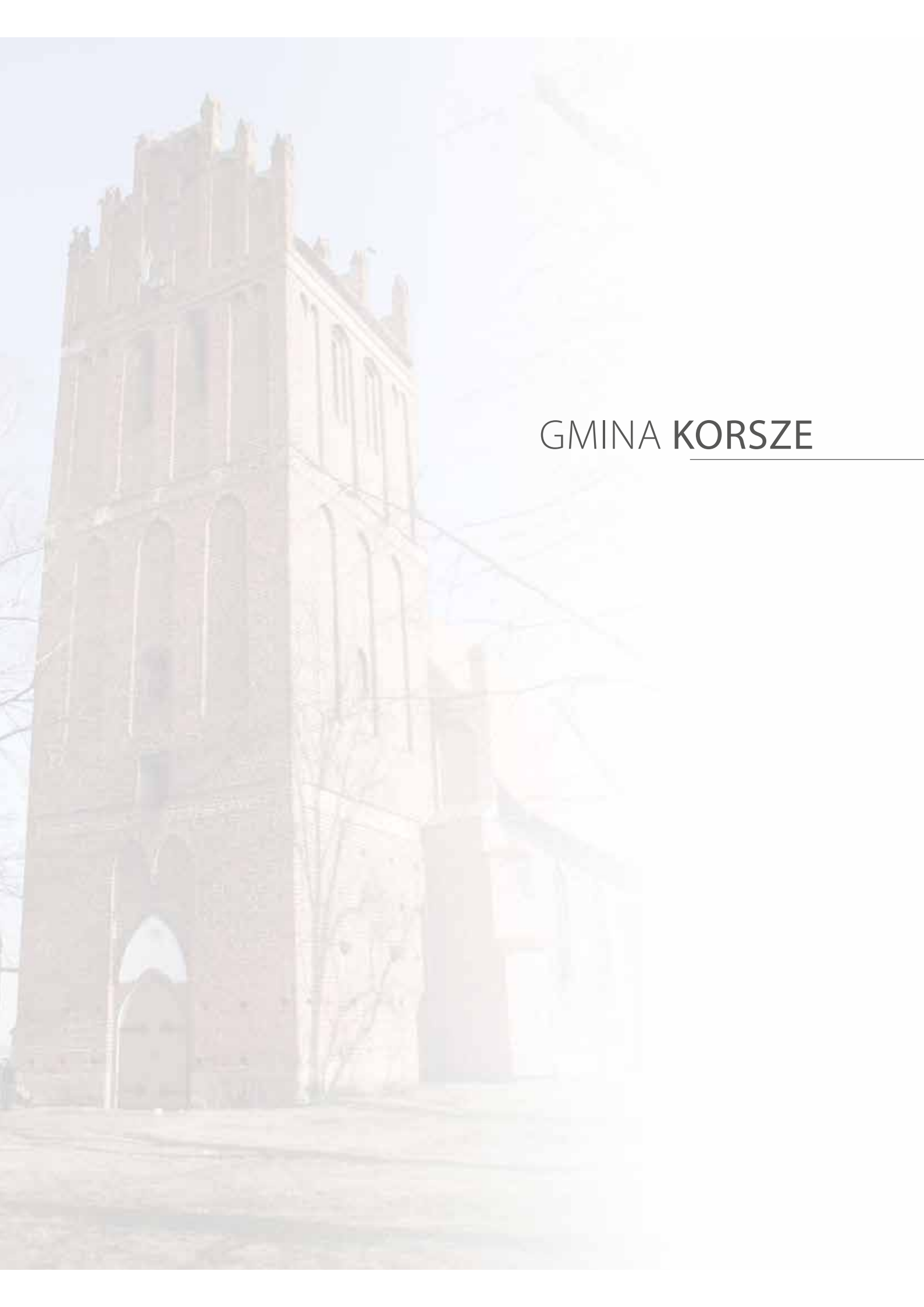
Witraż przedstawiający św. Izydora

Witraż przedstawiający św. Notburgę

Witraż przedstawiający św. Alojzego

GMINA KORSZE

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚWIĘTEGO I MATKI BOSKIEJ MIŁOSIERDZIA W KORSZACH

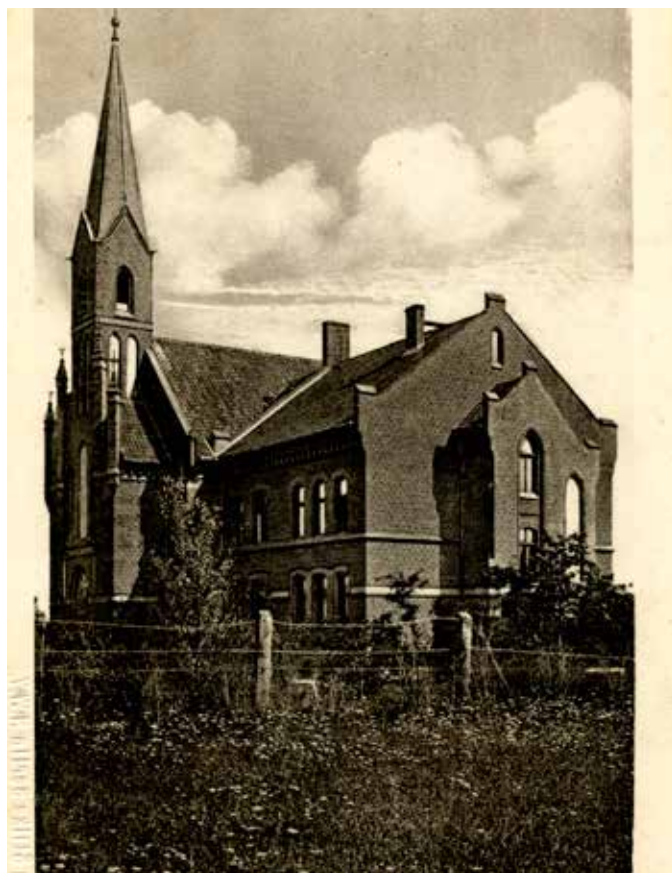
Niewiele wiadomo o budowie kościoła w Korszach (niem. Korschen), który od samego początku służył katolikom. Konsekracja świątyni nastąpiła 10 grudnia 1903r. Neogotycki kościół z przylegającą od południa plebanią, zbudowano z klinkierowych cegieł, posiada tynkowane blendy oraz okalające pasy poziomych gzymsów podokiennych i wieńczących w kształcie arkad. Przylegająca od zachodu wieża nakryta jest sześciobocznym hełmem, a przylegające do niej niższe aneksy, dachami pulpitowymi. Od wschodu przedstawione jest pięcioboczne prezbiterium z przyporami w narożnikach, pomiędzy którymi znajdują się ostrołu-

kowe otwory okienne i blenda na osi. Całość zwieńczona arkadkowym gzymsem. Obecnie prezbiterium pełni funkcję kaplicy, bowiem w 1958r. rozbudowano kościół od strony północnej, którą otynkowano.

Żołnierze Armii Czerwonej, którzy przez kilka miesięcy okupowali Korsze, sprofanowali ołtarz i zdemolowali wnętrze kościoła wraz z plebanią. Wystrój wnętrza jest współczesny z witrażami wykonanymi w latach 1991-1993 przedstawiającymi objawienia Matki Boskiej z Fatimy, Gietrzwałdu, Lourdes i La Salett oraz św. Katarzynę (patronka kolejarzy), św. Cecylię, św. Stanisława, św. Brata Alberta oraz Zmartwychwstanie.

Kościół z plebanią

Pocztówka z 1910r.

Wnętrze z widokiem na ołtarz

PRAWOSŁAWNA CERKIEW APOSTOŁÓW ŚW. PIOTRA I PAWŁA W KORSZACH

Przy wjeździe od strony południowej do Korsz (niem. Korschen) stoi neogotycki kościół, który pierwotnie służył ewangelikom i zwany był „kościółem jubileuszowym”. Gdy w 1901r. przypadła dwusetna rocznica powstania królestwa pruskiego, cesarzowa Augusta Wiktorja założyła w Królewcu fundację jubileuszową na budowę 10 ewangelickich kościołów, które miały nosić miano Kościołów Jubileuszowych. Jeden z nich wybudowano w Korszach. Dzięki wstawiennictwu dziedzica z Sątoczna i Prosny hrabiego Richarda zu Eulenburg oraz staraniom pastora Neumanna, Korsze jako pierwsze otrzymały fundusze na budowę. Kamień węgielny położono 17 maja 1903r.

Plan budowli sporządził architekt Justus Wilimczig z Berlina, który przejął także nadzór budowlany. Roboty murarskie i ciesielskie wykonał mistrz Gemmel z Gerdauen (obecnie Żeleznodorożnyj w obwodzie kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej). Prace wewnątrz wykonywali następujący mistrzowie: stolarskie - Kendziorra z Kętrzyna,

malarskie - Görke z Kętrzyna, ślusarskie - Hoffmann z Sątopy, szklarskie - Funk z Kętrzyna, witraże wykonała firma Schlein z Witten, dzwony zakłady ludwisarskie z Bochum, a organy firma Göbel z Królewca. Ewangelicki kościół jubileuszowy został poświęcony 17 lipca 1904r.

W 1945r. kościół sprofanowali żołnierze Armii Czerwonej, którzy uczynili z niego magazyn. Przez prawie 20 lat stał opuszczony i dewastowany. W listopadzie 1966r. obiekt przejęli wyznawcy kościoła prawosławnego, a parafię pod wezwaniem św. Piotra i Pawła erygowano dwa lata później. Wtedy też zmieniono górną część wieży, pozabawiając ją sterczynowych szczytów, które zastąpiono niższymi, schodkowymi.

Neogotycki kościół zbudowany został z klinkierowej cegły na cokole z ciosów granitowych. Założony jest na planie prostokąta, orientowany, nawa z kwadratowym prezbiterium posiada dostawione z obu stron aneksy: od północy zakrystię, a od południa kruchtę. Ściany wzdłużne posiadają symetrycznie rozmieszczone uskokowe

Wnętrze z widokiem na część ołtarzową z ikonostasem

Wnętrze z widokiem na chór, po środku portret fundatorów kościoła

Pocztówka z 1905r.

przypory, pomiędzy którymi są podwójne okna z rozetą na górze. Ściana wschodnia, z potrójnym oknem na osi, zwieńczona jest szczytem dekorowanym blendami i ceramicznym fryzem, podobnie jak pozostałe szczyty w kruchcie i zakrystii, których ściany boczne zamknięte są dekoracyjnymi gzymsami w kształcie arkadek. Nad portalem zatarty napis: „Christus ist unser Friede”, co

oznacza „Chrystus jest naszym pokojem”.

Zmienił się całkowicie wystrój i wyposażenie wnętrza. Z pierwotnego został jedynie widoczny na balustradzie chóru portret fundatorów kościoła, czyli cesarza Wilhelma II Hohenzollerna i jego żony Augusty Wiktorii. Obecnie wewnątrz znajduje się ikonostas.

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOSKIEJ KRÓLOWEJ POLSKI W GARBNIE

Kościół w Garbnie (niem. Lamgarben) wybudowany został na przełomie XIV i XV wieku, na niewielkim wzniesieniu przy rzece Guber, a w XVIII wieku poddany został gruntownej przebudowie. Z pierwotnego gotyckiego wnętrza pozostawiono jedynie wieżę z I połowy XV wieku, do której w latach 1728-32 dobudowano od wschodu jednonawowe założenie z absydą. Na kamiennym cokole wieży kościoła zachowała się zatarta częściowo inskrypcja: „G. Grosman R...ch und I. C. Hinche Maurer Meister AD 1728 Ance ... vollführt AD 1732” (mistrz murarski I. C. Hinche pobudował też wieżę kościoła w Barcianach).

Dnia 17 stycznia 1818r. przechodzący nad okolicami orkan w ciągu sześciu godzin dokonał poważnych uszkodzeń w budowlu. Bardzo silne porywy wiejącego od zachodu wiatru strąciły hełm wieży, który spadając na nawę, przebił strop i zniszczył większość wyposażenia kościoła (organy, chór, ławki, katafalk). Odbudowy kościoła dokonał w 1824r. mistrz murarski Fleisch oraz Johan Glaubit,

o czym świadczy metalowa chorągiewka na szczycie dachu wieży, która zwieńczona została dachem namiotowym pokrytym dachówką holenderką. Ta oryginalna i jedyna zachowana z czasów zakonnych część kościoła, zdobiona jest symetrycznie rozmieszczonymi czterema blendami z niewielkimi oknami w każdej ze ścian, w dwóch górnych kondygnacjach przedzielonych tynkowanymi pasami gzymsu międzykondygnacyjnego. Dolna część wieży ma na każdej stronie po trzy duże blendy, które przedzielone są od dwóch wyższych poziomów, ceglanyymi gzymsami ułożonymi rębowo, podobnie jak gzyms wieńczący. Wszystkie blendy, w tym część otynkowana, zamknięte są łukiem pełnym. Na szczycie wieży zainstalowane były trzy dzwony, zawieszone na solidnej, drewnianej konstrukcji.

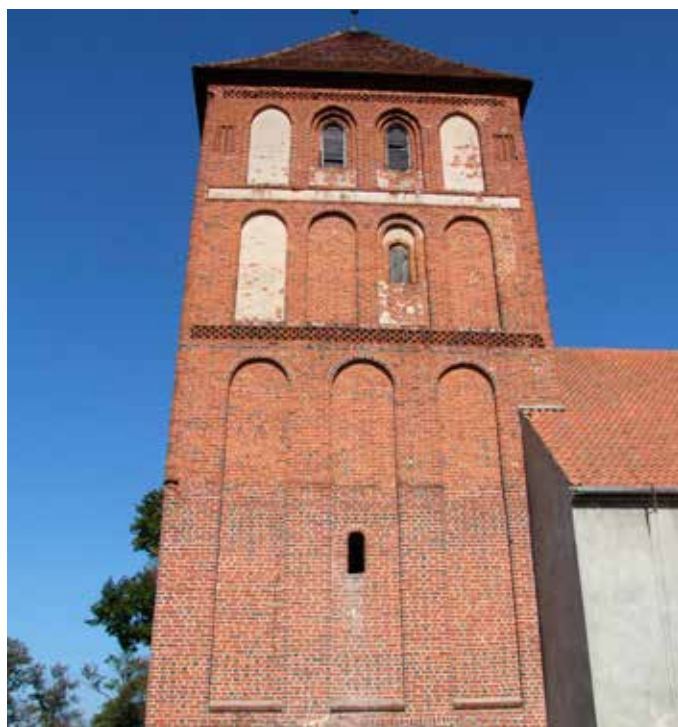
W 1945r. w kościele stacjonowali żołnierze Armii Czerwonej, którzy urządzili tam kwatery mieszkalne i skład ziemniaków. Wnętrze kościoła zostało kompletnie zdemolowane, zniszczono ołtarz i organy, a dzwony wywie-

Wnętrze współczesne

Wnętrze sprzed 1945r.

Wieża

Chrzcielnica z XV wieku

ziano. Pierwsze prace remontowe przy kościele przeprowadzone zostały w 1948r. Potem jednak cały korpus został rozebrany, została tylko wieża, która do lat 80. pełniła właściwą funkcję kościoła. Odbudowę kościoła w dzisiejszej postaci prowadzono w latach

1981-1984. Obecnie kościół posiada współczesne wyposażenie. Jedynym zabytkiem ruchomym jest kamienna chrzcielnica z XV wieku stojąca przy bocznym wejściu do kościoła, wokół którego był cmentarz funkcjonujący do końca lat 50. XX wieku.

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. ANDRZEJA BOBOLI W GUDNIKACH

W środkowej części wsi Gudniki (niem. Gudnick) stoi gotycki kościół z II połowy XIV wieku. Bryła kościoła z przyporami, wykonana z kamieni polnych i cegieł, przechodziła kolejne remonty, a ich daty widoczne są na wschodniej ścianie (1731, 1855, 1905, 1934). W latach 1731-33 odnowiono zakrystię oraz kruchtę, gdzie wykonano ozdobny, barokowy szczyt. W połowie XVIII wieku wzniesiono drewnianą wieżę dzwonną. Wewnątrz kościoła zachowało się oryginalne wyposażenie i wystrój z XVII i XVIII wieku. Najciekawszy jest zabytek, który pierwotnie znajdował się przed ołtarzem, a obecnie wmurowany jest w południową ścianę kościoła. Jest to płyta nagrobna Johanna Bernharda Varnhagen, przedstawiciela znanej rodziny von Ense pochodzącej z Werl w Westfalii, nadwornego lekarza szwedzkiej królowej Krystyny. Wy-

kuty napis w języku niemieckim brzmi w tłumaczeniu: „Roku Pańskiego 1647 w kwietniu zmarł w Bogu w wieku 43 lat i został tu pochowany szanowny pan Johann Bernhard Varnhagen, były lekarz przyboczny Jej Wysokości królowej Szwecji, któremu na wieczną pamiątkę jego brat Caspar Erard Varnhagen, doktor praw, kazał położyć tę płytę nagrobną. Niech Bóg da mu radosne zmartwychwstanie do wiecznego życia. Amen”.

Barokowy ołtarz ujęty w stylizowane kolumny korynckie wzniesiony został w 1626r., a ufundowany przez dwie rodziny szlacheckie. W zwieńczeniu widoczne są herby fundatorów rodziny Egloffstein (z głową niedźwiedzia po lewej) i Groeben (z dzidą i łapą gryfa po prawej), a poniżej data 1656r., wtedy to wykonano polichromię. Napis na ołtarzu brzmi: „Trójca jest w niebie. Ojciec, Słowo i Duch Święty i ta Trójca jest jednością. Jan”. Z tyłu ołtarza

Fot. kościoła sprzed 1945r.

Wnętrze z widokiem na ołtarz, po lewej ołtarz szentsztacki

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Płyta nagrobna J. B. Varnhagena

widoczne są daty oraz różne napisy poszczególnych wykonawców kolejnych remontów, w tym jedyny czytelny: „Johann Klein, murarz z Lidzbarka Warmińskiego, 1842r.”. Główny obraz ołtarzowy ofiarowany został do kościoła w 1883r. przez ewangelickie towarzystwo sztuk z Berlina. Belkowy strop pokryty jest ornamentowym malarstwem wykonanym w 1744r. (data widoczna na belkowaniu), a jego autorem był Johann Jeruzalem z Friedland (obecnie Prawdinsk w obwodzie kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej), którego podpis zachował się w narożniku. Chór i organy wykonane zostały w latach 1740-1744, prospekt organowy oraz klawiatura zniszczyli żołnierze Armii Czerwonej, którzy przez kilka miesięcy 1945r. użytkowali kościół jako stajnię. Obecnie obudowa prospektu pomalowana jest farbami ze stylizowanymi piszczalnikami. W przedsionku-kruchcie znajduje się najstarszy zabytek, tj. granitowa chrzcielnica z XIV wieku. W latach 60. XX wieku przeniesiono z Klewna ołtarz sztacki Matki Boskiej Trzykroć Przedziwnej z napisem: „Servus Marie nunquam peribit” Ingelstadt 1914 Schönstatt 1919”. W oknie przy ołtarzu zrekonstruowano renesansowy witraż z datą 1586 przedstawiający Zmartwychwstanie Chrystusa.

Nieopodal kościoła stoi granitowy pomnik z nazwiskami mieszkańców wsi poległych podczas I wojny światowej w latach 1914-1918.

Zwieńczenie ołtarza (przed renowacją) z widocznymi herbami i datą 1656

Polichromowany strop z datą 1744

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOSKIEJ CZĘSTOCHOWSKIEJ W KRASKOWIE

Budowę kościoła w Kraskowie (niem. Schönfliess) rozpoczęto zaraz po lokacji wsi 2 lutego 1372r., a zakończono na początku XV wieku, wznosząc najpierw wschodnią część. W okresie reformacji kościół objęty był patronatem okolicznych właścicieli ziemskich, m.in. von Oelsen, Egloffstein, a ostatnim - w latach 1926-1945 - była rodzina Wege z Chmielnika. Budowla z kamieni polnych i cegieł posiada charakterystyczne cechy gotyku w postaci przypór, ostrołukowych otworów okiennych, zaś w dostawionej od zachodu wieży, zwieńczonej uskokowymi sterczynami, znajdują się symetrycznie rozmieszczone blendy. Świątynię rozbudowywano w XVII i XVIII wieku. Górna część wieży została odnowiona w 1875r. z cegieł o wątku krzyżowym (ściany pierwotne w wątku gotyckim). Dach dwuspadowy kryty dachówką holenderką (ostatni remont dachu miał miejsce w 1965r.). W dostawionej od północy zakrystii znajduje się wejście zamknięte ostrym łukiem, a na drzwiach widnieje napis z nazwiskiem zapewne

wykonawcy: „Christof Herndorff den 13. Mai Anno 1678”. Barokowy, drewniany ołtarz z 1645r. ufundował Stephanus Eisenbergk (wcześniej ufundował ołtarz w kościele św. Jerzego w Kętrzynie), a obrazy z tego ołtarza wiszą obecnie na północnej ścianie. Pierwotnie w predelli obok postaci M. Lutra i F. Melanchtona znajdowały się herby rodzin Egloffstein i Oelssen, fundatorów i patronów, a główny obraz ołtarzowy z bogatą, złożoną snyderką i zdobiony stylizowanymi winogronami przedstawiał pierwotnie Boga Ojca i Syna. Obecnie wstawiony jest tam obraz Matki Boskiej Częstochowskiej i pod tym wezwaniem jest kościół, którego ruchome wyposażenie zaginęło po 1945r.

Do czasów obecnych zachowała się jedynie oryginalna ambona z 1648r., zdobiona tokańskimi słupkami, która przedstawia czterech ewangelistów i Chrystusa Zbawiciela (Salvator Mundi). Nad poszczególnymi wizerunkami postaci widnieją cytaty z Ewangelii. I tak nad Chrystusem: „Pójdźcie do mnie wszyscy, którzy jesteście

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Ambona z drzwiami wejściowymi

Dzwon z 1622r. na wieży

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

spracowani i obciążeni, a Ja wam dam ukojenie" (Mt:11.V.28); nad św. Mateuszem: „Ja jestem droga i prawda, i żywot" (J:14.V.6); nad św. Markiem: „Upamiętajcie się i wiercie Ewangeli" (Mk:1.V.15); nad św. Łukaszem: „Przyszedeł bowiem Syn Człowieczy, aby szukać i zbawić to, co zginęło" (Ł:19.V.10), a nad św. Janem: „Každy kto we mnie wierzy, nie zginie, ale będzie miał życie wieczne" (J:3.V.16). Również na baldachimie widnieją napisy z Biblii, m.in. fragment listu św. Pawła Apostoła do Rzymian (1.16): „Jest to bowiem moc Boża, która czyni błogosławionymi wszystkich, którzy w to wierzą", fragment psalmu 119,72: „Nakaz z twoich ust jest mi droższy niż tysiące sztuk złota i srebra" czy fragment Starego Testamentu z księgi Jere-

miasza: „Daj nam Panie swoje słowo, jest ono dla nas radością i pocieszeniem". Ambona przylega do południowej ściany, w której znajdują się schody, a nad ozdobnymi drzwiami w trójkątnym zwieńczeniu widnieją herby rodziny Egloffstein i Dönhof. Nad pierwszym herbem po lewej widnieje napis informujący o tym, że Albrecht Ernst linii Egloffstein-Niedzwiedź, jest dziedzicznym spadkobiercą Warnikajm, Kraskowa i Gudnik. Był też patronem kościoła. Nad drugim herbem, przedstawiającym głowę dzika, widnieje napis: „Margareta Elisabetha Egloffstein geborenen [z domu] von Dönhöffin, Anno 1648". Na wieży wisi mosiężny dzwon, który odlał w 1622r. Matthias Uhl, zaś drugi znajduje się w kościele parafialnym w Hanowerze.

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. JANA CHRZCICIELA W ŁANKIEJMACH

Kościół w Łankiejmach (niem. Langheim) wzniesiony został w latach 1375-1400 przy użyciu miejscowych materiałów (kamień polny i cegła). W latach 1525-1945 ewangelicki wtedy kościół objęty był patronatem kolejnych właścicieli pobliskiego majątku rodziny Truchsess von Wetzhausen, a potem von der Groeben. Budowla posiada cechy gotyckie, takie jak: przypory, blendy we wschodniej elewacji oraz sterczyny w zwieńczeniu wieży. Korpus z trapezowym stropem drewnianym i z rzędem ostrołukowych otworów okiennych pokryty jest dachem, który odbudowany został po zniszczeniach z 17 stycznia 1818r. spowodowanych przez szalejący orkan. Cały kościół był wielokrotnie odnawiany i remontowany. Cechą wyróżniającą tę budowlę spośród innych na terenie powiatu kętrzyńskiego są charakterystycznie profilowane tynkowane blendy ujęte arkadkowo w schodkowym szczycie ze sterczynami oraz wystroj elewacji wschodniej. Oryginalne wnętrze z barokowym wystrojem zostało zdewastowane po 1945r. Manierystyczny ołtarz z 1682r. (odnowiony w 1864r.) przedstawia w predelli obraz „Ostatniej wieczerzy”, w części środkowej - przeniesiony z baldachimu ambony - krucyfiks z początku XVI wieku (wcześniej obraz „Ukrzyżowanie”) ujęty w korynckie kolumny z belkowaniem, nad którym widoczne są herby fundatorów, rodów Truchsess von Waldburg i von Heydeck. Ołtarz wieńczy odrestaurowany w 2003r. XIX-wieczny obraz „Zmartwychwstanie”. Barokowa ambona z 1687r. - odnowiona, podobnie jak ołtarz w 1864r. - przedstawia czterech ewangelistów, po 1945r. pozbawiona baldachimu. W kościele zachowało się - od 2004r. wkomponowane w ołtarz maryjny - zwieńczenie epitafium pułkownika Martina Sigismunda Truchsess hrabiego von Wetzhausen (1616-1656), szambelana polskiego króla Władysława IV Wazy. Epitafium ufundowała matka i brat zmarłego. Świadczy o tym łacińska inskrypcja: „Jaśnie Oświeconemu Panu Marcinowi Zygmuntowi Truchsess, hrabiemu Świętego Cesarstwa Rzymskiego z Wetzhausen, Szambelanowi Najjaśniejszego Władysła-

styczny ołtarz z 1682r. (odnowiony w 1864r.) przedstawia w predelli obraz „Ostatniej wieczerzy”, w części środkowej - przeniesiony z baldachimu ambony - krucyfiks z początku XVI wieku (wcześniej obraz „Ukrzyżowanie”) ujęty w korynckie kolumny z belkowaniem, nad którym widoczne są herby fundatorów, rodów Truchsess von Waldburg i von Heydeck. Ołtarz wieńczy odrestaurowany w 2003r. XIX-wieczny obraz „Zmartwychwstanie”. Barokowa ambona z 1687r. - odnowiona, podobnie jak ołtarz w 1864r. - przedstawia czterech ewangelistów, po 1945r. pozbawiona baldachimu. W kościele zachowało się - od 2004r. wkomponowane w ołtarz maryjny - zwieńczenie epitafium pułkownika Martina Sigismunda Truchsess hrabiego von Wetzhausen (1616-1656), szambelana polskiego króla Władysława IV Wazy. Epitafium ufundowała matka i brat zmarłego. Świadczy o tym łacińska inskrypcja: „Jaśnie Oświeconemu Panu Marcinowi Zygmuntowi Truchsess, hrabiemu Świętego Cesarstwa Rzymskiego z Wetzhausen, Szambelanowi Najjaśniejszego Władysła-

Wnętrze z widokiem na ołtarz, po lewej nad obrazem maryjnym epitafium M. S. Truchsess von Wetzhausen

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

wa, Króla Polskiego, Pułkownika Regimentu Weneckiego / jednocześnie synowi najmilszemu i bratu ze wszystkich ukochanemu, zbudowała kochająca i strapiona matka, Pani Anna Maria Truchsess z domu von Tettau, niegdyś Ochmistrzydzi dworu królowej Szwecji oraz brat Erhard Ferdinand Truchsess, hrabia Świętego Cesarstwa Rzymskiego z Wetzhausen, Szambelan Jego Cesarskiej Mości, Radca, Pułkownik". Balustrada chóru przedstawia proroków, prospekt organowy wykonał w 1822r. organmistrz Johann Scherweit z Królewca, organy wymienione w 1906r. przez firmę Novak z Królewca (rozebrane po 1945r.). Wyposażenie stanowiły też m.in. ławy kolatorskie oraz empory boczne z 1686r., rozebrana w 1957r., której elementy wykorzystano do budowy dwóch ołtarzy bocznych. Lewy ołtarz poświęcony Sercu Jezusowemu zwieńczony jest nad

Ołtarz główny

obrazem Zmartwychwstania herbem rodu von der Groeben, a poniżej rzeźby przedstawiające Jezusa i króla Salomona pochodzące z baldachimu ambony. Prawy ołtarz poświęcony Matce Bożej wieńczy obraz Zwiastowania i medalion herbowy z zaplecka rozebranej ławy kolatorskiej. Wewnątrz kościoła były też cztery granitowe płyty nagrobne, które pierwotnie leżały przy ołtarzu. Po założeniu w 1930r. ogrzewania przeniesiono je do przedsionka, a po 1945r. wyniesiono na zewnątrz kościoła. Byli tam pochowani członkowie rodziny Truchsess von Wetzhausen: Hans (zm. 1608r.), Catharina z domu von Merklichenrode (zm. 1584r.), Wilhelm (zm. 1585r.) i Anna Dorothea Schenkin von Tautenburg (zm. 1624r.). Płyty nagrobne od 1999r. wyeksponowane są w lapidarium, muzealnym zbiorze nagrobków przy kościele św. Jerzego w Kętrzynie.

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOŻEJ NIEUSTAJĄCEJ POMOCY W PARYSIE

W krajobrazie Parysa (niem. Paaris) dominuje kościół z wieżą o wysokości 30 m. Jego budowę rozpoczęto zaraz po lokacji, w latach 1370-1380 wzniesiono część wschodnią, a ok. 1400r. został powiększony o część zachodnią. Na początku XV wieku postawiono wieżę zdobioną blendami i uskokowymi sterczynami. Otwory okienne zwieńczone łukiem ostrym opracowane są w cegle, podobnie jak portal wejściowy. Korpus kościoła zbudowany jest z kamieni polnych oraz z cegieł o wątku gotyckim, których użyto do budowy wieży, przypór i dostawionych od północy kruchty i zakrystii. Kościół był odnawiany w 1599r., a następnie w 1703r. Wtedy nadano mu barokową ornamentykę, szczególnie widoczną w części szczytowej elewacji wschodniej. Z tego też okresu pochodzi ołtarz, który wykonany został w 1700r. w warsztacie rzeźbiarskim Isaaca Riga z Królewca, autora wielu ołtarzy i ambon w kościołach wschodniopruskich. Obrazy namalował Johann Müller; w centralnej części

Ukrzyżowany Zbawiciel, a obok niego czterech ewangelistów w ujęciu symbolicznym. Byli to kolejno od lewej: Mateusz (symbol-chłopiec), Marek (symbol-lew), Łukasz (symbol-byk) i Jan (symbol-orzeł). W zwieńczeniu ołtarza przedstawiony był Baranek Boży, nad nim Chrystus Błogosławiący, po lewej stronie Mojżesz z tablicami prawa, a po prawej Jan Chrzciciel. Wnętrze kościoła odnawiane było w 1890r. Po 1945r. w ołtarzu zmieniono obrazy, a dominuje postać patronki kościoła.

Na szczycie wieży zachował się jeden mosiężny dzwon odlany w Królewcu w 1605r. w ludwisarni Marcusa Ulmana. Drugi dzwon z 1733r. odlany przez Georga Bernharda Kindera z Królewca, został w 1942r. zdemontowany na cele wojenne, ale szczęśliwie zachował się i od 1952r. wisi w kościele ewangelickim w Rethen koło Hanoweru.

Przy kościele rośnie zabytkowa lipa, pod którą – według legendy – odpoczywał Napoleon w czasie wyprawy w 1812r. na Rosję. W rzeczywistości przechodziły tędy wojska napoleońskie.

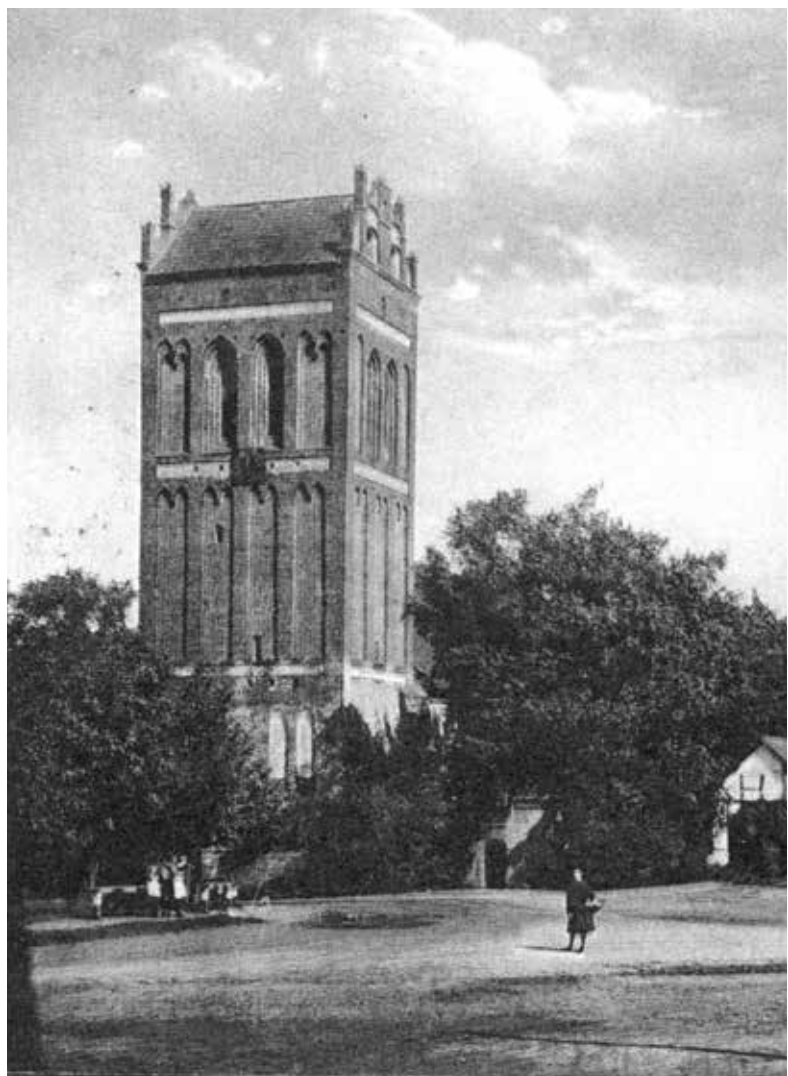
Wnętrze z widokiem na ołtarz

Wnętrze z widokiem na chór

Wieża i elewacja południowa

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ CHRYSTUSA KRÓLA W SĄTOCZNIE

Budowę kościoła w Sątocznie (niem. Leunenburg) rozpoczęto w 1326r. równolegle z budową strażnicy, miejscowości planowanej jako miasto. Wieża posiada blendy rozmieszczone symetrycznie na kilku kondygnacjach, a jej szczyt zwieńczono ceglanyymi sterczynami. W fasadzie zachowała się szczytlina, w której znajdowała się ruchoma krata zamykająca wejście do kościoła. Na wieży zachował się jeden z trzech zabytkowych dzwonów (najstarszy z 1593r. zaginął, drugi, największy z 1735r. jest w Borfelde koło Hildesheim) z niemieckim napisem, który w języku polskim głosi: „Bogu do zaszczytu, chrześcijanom do zachęty”. Poniżej widnieją nazwiska fundatorów: Gottfried baron zu Eulenburg, królewski starszy marszałek pruski, jego żona Katharine i ich synowie: Heinrich Christoph, Wilhelm Albrecht i Jonas oraz proboszcz Jakob Michael Weber. Poniżej napis: „Ja wołam do nabożeństwa dzieci oddane Bogu i dzwonię w śmierci pobożnemu i grzesznikowi. Roku 1735 odlewał mnie Georg Bernhard Kinder w Królewcu, urodzony

w Sątocznie”. Ściany korpusu z cegły o wątku gotyckim i kamienia polnego ozdabiają ostrołukowe blendy, a pomiędzy nimi otwory okienne zamknięte łukiem ostrym oraz symetrycznie rozmieszczone masywne przypory. Nieopodal kruchty znajduje się kaplica grobowa rodziny Eulenburg, patronów kościoła od 1526r. do 1945r., której wnętrze zniszczono w 1945r. Nad wejściem widnieje herb rodowy z datą 1785 i napisem: „Na pamiątkę mojej rodzinie”. Wykonał ją w 1994r. Bolesław Marschal z Reszla na zlecenie hrabiego Udo zu Eulenburga.

Prezbiterium oddzielone jest od nawy łukiem tęczowym. Centralne miejsce zajmuje ołtarz ujęty w cztery korynckie kolumny, dzieło rzeźbiarza Biereichela z 1824r. w stylu empire. Nawa kościoła przesklepiona jest pozornym 8-przęsłowym sklepieniem gwiaździstym wykonanym z drewna w latach 1842-1844 przez miejscowego stolarza Rockela. Część chóru wsparta jest na 12 drewnianych kolumnach, cztery środkowe o głowicach korynckich, pozostałe - doryckich. Centralne miejsce

Elewacja południowa z dostawioną kaplicą grobową rodu zu Eulenburg, w głębi kruchta

chóru zajmują organy z rokokową ornamentyką prospektu i dwoma herbami spokrewnionych ze sobą rodów: zu Eulenburg i von Tettau. Organy zbudował w 1745r. Adam Gottlob Casparini, nadworny, królewsko-pruski organmistrz, na zlecenie ówczesnego patrona kościoła Christopha Heinricha zu Eulenburg i proboszcza Christopha Daniela Webera. W 1898r. organy rozbudowano i mimo zniszczeń po 1945r. (z 21 głosów zachowało się 11) stanowią cenne zabytkowe wyposażenie. Po lewej stronie pod chórem wyeksponowana została płyta nagrobna żony ówczesnego właściciela okolicznych dóbr, której portret wisi obok. Na płycie widoczne są herby dwóch rodów szlacheckich: Eulenburg z Prosny i Klüchzner z Wodukajm (pow. bartoszycki). Widnieje na niej następujący zachowany napis: „Wilhelmina Cecylia A. hrabina zu Eulenburg-Prosna z domu Klüchzner, ur. 11 grudnia 1786r., wyszła za mąż 8 października 1807r., zmarła 30 stycznia 1811r. - Jej całe życie było jak łagodna harfa Eola, w której spało delikatne echo niebios./Muzyka lutni, w której nawet/ostry niszczący wicher wołał o harmonię./I jej zamilknięcie, co za spokojne uniesienie!/Tak łagodnie zasnął jej dzień./Jego trwanie było piękne./Jej życie było geniuszem,/który wstąpił w poświatę nocy./Widziałeś, jak przed nim jaśniała brama śmierci./Śmierć zbliżała się jak spokój,/uśmiechała się i mówiła święte wyrazy,/obeцywała aniołowi jego niebo.” Po drugiej stronie pod chórem stoi, odkryta niedawno i wymagająca renowacji, płyta nagrobna polskiej szlachcianki herbu Pobóg Fryderyki Joanny Małgorzaty Elżbiety von der Groeben (10.02.1733-6.08.1760) z domu Trzczińska (rodu zwanego w Prusach von Rohr), żony Friedricha Gottfrieda (1726-1799), królewskiego starosty, pana na Karszewie i Skandawie. Pierwsze dziecko tego małżeństwa, córka Katarzyna Małgorzata

Ołtarz

Jadwiga (24.07.1753-28.02.1817) wyszła w 1776r. za mąż za Ernsta Krzysztofa von Eulenburga (1755-1796), pana na Prośnie, Galinach i Wicken, który w 1785r. ufundował tę płytę (najstarszy syn tego związku, Wilhelm był mężem Wilhelminy Cecylii.

Wnętrze z widokiem na prezbiterium

Chór z prospektem organowym

Phyta nagrobna W. C. zu Eulenburg

Phyta nagrobna F. J. von der Groeben

Prezbiterium sprzed 1945r.

Fragment prospektu organowego z herbem rodu zu Eulenburg

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ MATKI BOŻEJ OSTROBRAMSKIEJ W TOŁKINACH

Na dominującym w Tołkinach (niem. Tolksdorf) wzniesieniu rozpoczęto w 1386r. budowę kościoła (część wschodnia), a zakończono w 1400r. Jest to budowla jednonawowa z czworokątną wieżą od strony zachodu. Od północy przylega zakrystia, a od południa kruchta, w której przy wejściu stoi granitowa chrzcielnica z XIV wieku. Jako materiału do budowy ścian zastosowano duże bryły kamienia polnego, podobnie w dolnej partii masywnej wieży, wyżej zaś cegły o wątku gotyckim. Kościół miał walory obronne (pierwotnie zapewne własne obwałowania), służył więc mieszkańcom jako miejsce bezpiecznego schronienia. Posiada charakterystyczne elementy gotyku takie jak: przypory, otwory okienne zamknięte ostrym łukiem, a wieża zdobiona symetrycznie rozmieszczonymi na trzech poziomach blendami.

Z dawnego wyposażenia kościoła zachował się m.in. odnowiony niedawno barokowy ołtarz z 1675r., z tego samego okresu ambona, częściowo zamalowana i pozbawiona baldachimu, przedstawiająca czterech ewangelistów oraz przemalowana ława kolatorska patronów kościoła. Ołtarz z bogatą snycerką składa się z trzech po-

ziomów, przy predelli znajduje się obraz przedstawiający Ostatnią Wiecznię. W głównej części współczesny obraz Matki Boskiej (pierwotnie Trójca Święta), a po bokach ewangelistów. Na górze widoczne są trzy polichromowane, drewniane rzeźby: Chrystusa w środku, po lewej Mojżesza, a po prawej Eliasza. Nad nimi rzeźba Boga Ojca z napisem: „Oto mój Syn umiłowany”. Ołtarz wieńczy rzeźba pelikana jako symbol ofiarnej miłości Bożej. Na tylnej ścianie ołtarza widnieje nazwisko i data wykonawcy: „Michel Grossman Anno 1675”. Po lewej stronie ołtarza stoi chrzcielnica z XIX wieku z cytatem pochodzącym z Ewangelii św. Marka (16.v.16): „Kto wierzy i ochrzczony zostanie, będzie zbawiony”.

W latach 1525-1945 patronat nad kościołem sprawowali właściciele majątku w Tołkinach. Ostatnim przed 1945r. był Heinrich hrabia zu Dohna, który, gospodarując dobrami, zaangażował się w działalność społeczną i parafialną. Po dojściu do władzy w 1933r. narodowych socjalistów był ich zdecydowanym przeciwnikiem. Kiedy naziści próbowali przejąć kontrolę nad kościołem, mocno wspierał działalność opozycyjnego „kościół wyznającego” (Bekennenden Kirche). W 1937r. skutecznie

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Wnętrze sprzed 1945r.

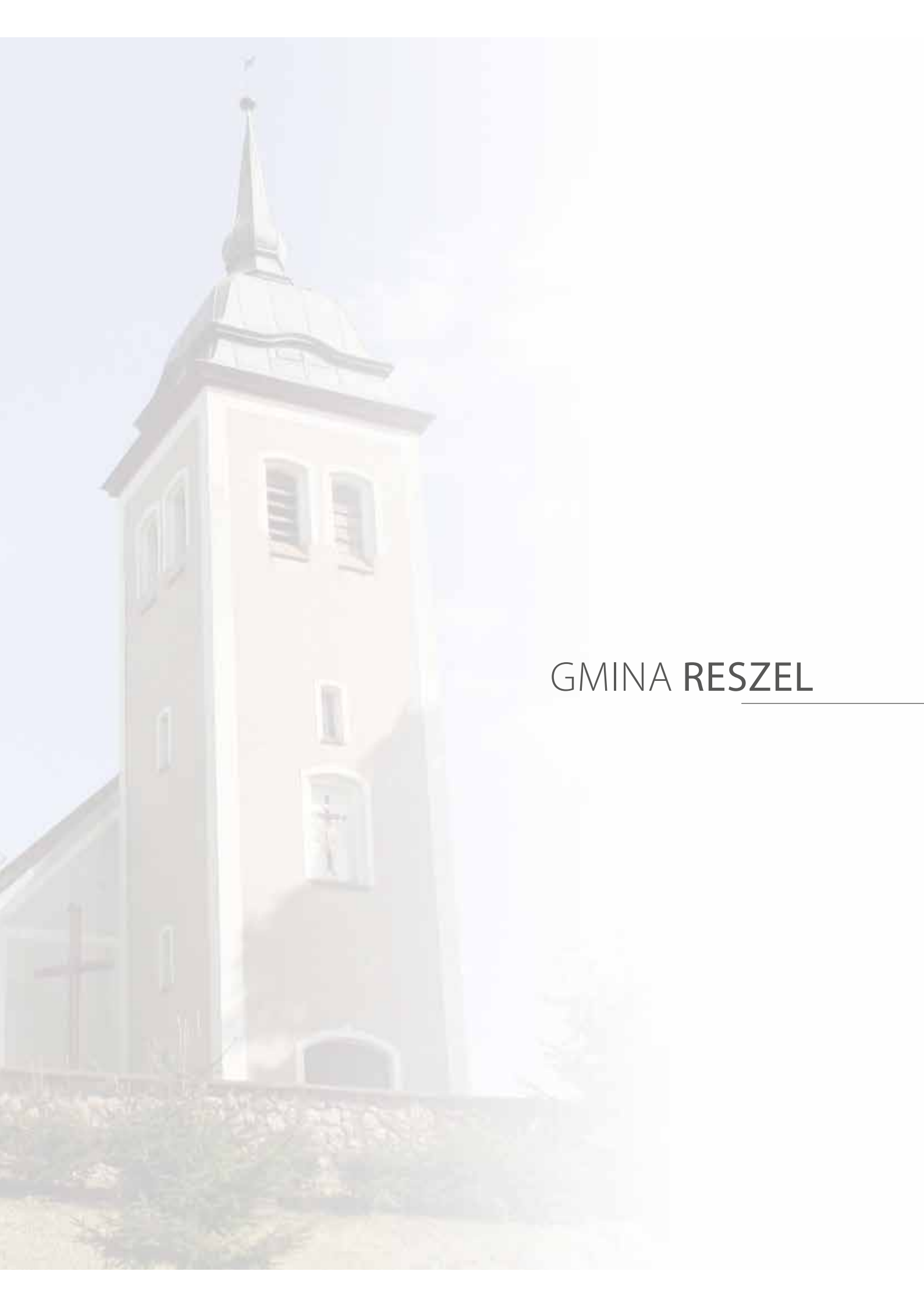

Tablica pamiątkowa

interweniował w sprawie uwolnienia 10 księży więzionych przez gestapo, w tym Martina Grunwalda, proboszcza parafii w Tołkinach w latach 1931-1945. Należał do kręgu opozycjonistów skupionych wokół ośrodka w Krzyżowej. W wyniku nieudanego zamachu na A. Hitlera wszystkich spiskowców stracono, w tym hrabiego w Berlinie 14 września 1944r. Jego rodzina była więziona, a żona przeżyła obóz koncentracyjny w Ravensbrück. Po 50 latach, 16 lipca 1994r. odsłonięta została tablica pamiątkowa. W uroczystościach, oprócz najbliższej rodziny, wzięli udział burmistrz Korsz, konsul Republiki Federalnej Niemiec z Gdańska, dowódcy Straży Granicznej, policji oraz przedstawiciele duchowieństwa pod przewodnictwem Edmunda Piszcz, katolickiego

arcybiskupa archidiecezji warmińskiej i Rudolfa Bażanowskiego, ewangelickiego biskupa diecezji mazurskiej, którzy celebrowali ekumeniczne nabożeństwo. W homilii E. Piszcz podkreślił sens sprawiedliwości i wierności zasadom, którymi w duchu chrześcijańskim kierował się H. zu Dohna. Na koniec wezwał, aby, kierując się jego wzorem, dążyć do porozumienia obu narodów ponad granicami i podziałami.

W obrębie kościoła znajdują się dwie kamienne płyty nagrobne członków rodziny von Borcke, Ernsta i jego żony Bernardyny. Grobowce właścicieli okolicznych dóbr zostały zniszczone, ale w 2009r. członkowie Towarzystwa Miłośników Ziemi Kętrzyńskiej im. Zofii Licharewej uporządkowali je.

GMINA RESZEL

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚWIĘTYCH PIOTRA I PAWŁA W RESZLU

Gotycką świątynię w Reszlu (niem. Rössel) wzniesiono w latach 1360-1381 jako trójnawowy kościół halowy, licowany ceglą. Był to typowy kościół budowany w tym czasie na terenie biskupstwa warmińskiego. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1402r., kiedy to korpus kościoła o wymiarach 40,5 m długości i 23,8 m szerokości posiadał strop i dolną część wieży. W XV wieku dostawiono od północy kruchtę i zakrystię z gotyckim wystrojem architektonicznym. Stało się to zapewne po pożarze w 1474r. Wtedy też wzniesiony został nowy, schodkowo-sterczykowy szczyt wschodni zwieńczony sygnaturką, który został kilka lat temu odrestaurowany, ukazując przepiękną ornamentykę charakterystyczną dla okresu gotyckiego. W trakcie odbudowy wykonano w latach 1475-1476 - podobne jak w Bartoszycach, Ornecie i Braniewie - gwiazdźiste sklepienie, którego autorem był Niclis Schewnemann, miejscowy mistrz kierujący pracami remontowymi, a jego następcą

został Jacob Sternberg. Zorientowana świątynia, bez wyodrębnionego prezbiterium, remontowana była po zniszczeniach do 1503r. W ostatnim etapie (lata 1484-1503) podwyższono wieżę dzwonową.

Do korpusu od strony zachodniej dostawiona jest wieża z charakterystycznymi blendami rozmieszczonymi symetrycznie na dwóch poziomach i przedzielonymi tynkowaną opaską gzymsu, a powyżej znajdują się po dwa ostrołukowe otwory okienne w każdej elewacji. Dach wieńczy hełm z latarnią, wykonany w 1837r. w trakcie odbudowy wieży po wielkim pożarze miasta (1806r.), który zniszczył dach korpusu i uszkodził wyposażenie wnętrza (spłonęły obrazy), ale zachowało się sklepienie. Górną kondygnację wieży z hełmem odbudowano według projektu miejscowego mistrza murarskiego Joachima Sadrozinskiego młodszego. Była to znana reszelska rodzina, która wykonała wiele kościołów, np. w Leginach czy też drugi kościół, obecnie cerkiew w Reszlu. Kościół na zewnątrz licowany ceglą,

Nawa główna

Nawa główna sprzed 1945r.

Obraz Ukrzyżowanego Chrystusa z ołtarzu nawy bocznej

Prospekt organowy

Odrestaurowana elewacja wschodnia

Baptysterium

Ambona

posiada wystrój architektoniczny typowy dla okresu gotyckiego, takie jak ostrołukowe otwory okienne z laskowaniem, blendy, przypory, sterczyny, ozdobny szczyt.

Pięcioprzęsłowy, jednolity wystrój wnętrza pochodzi z połowy XIX wieku (lata 1822-1843) i utrzymany jest w stylu klasycystycznym. Fundatorem ołtarza głównego był biskup warmiński Josef von Hohenzollern. Wykonali go w latach 1820-1822, razem z bocznymi ołtarzami, miejscowi artyści rzeźbiarze: Wilhelm i Carl Ludwig Biereichel (ojciec i syn). Snycerka nosi pewne cechy empiru i klasycyzmu, stąd trudności klasyfikacyjne. Obraz patronów kościoła, znajdujący się w ołtarzu głównym, namalował w 1821r. Anton Blank pochodzący z Warmii profesor sztuk pięknych na Uniwersytecie Warszawskim. Zaś polichromię

i złoceń wykonał Johann Strunge. Prospekt organowy – według projektu Carla L. Biereichela – wykonał w 1841r. Carl Jeroschewitz.

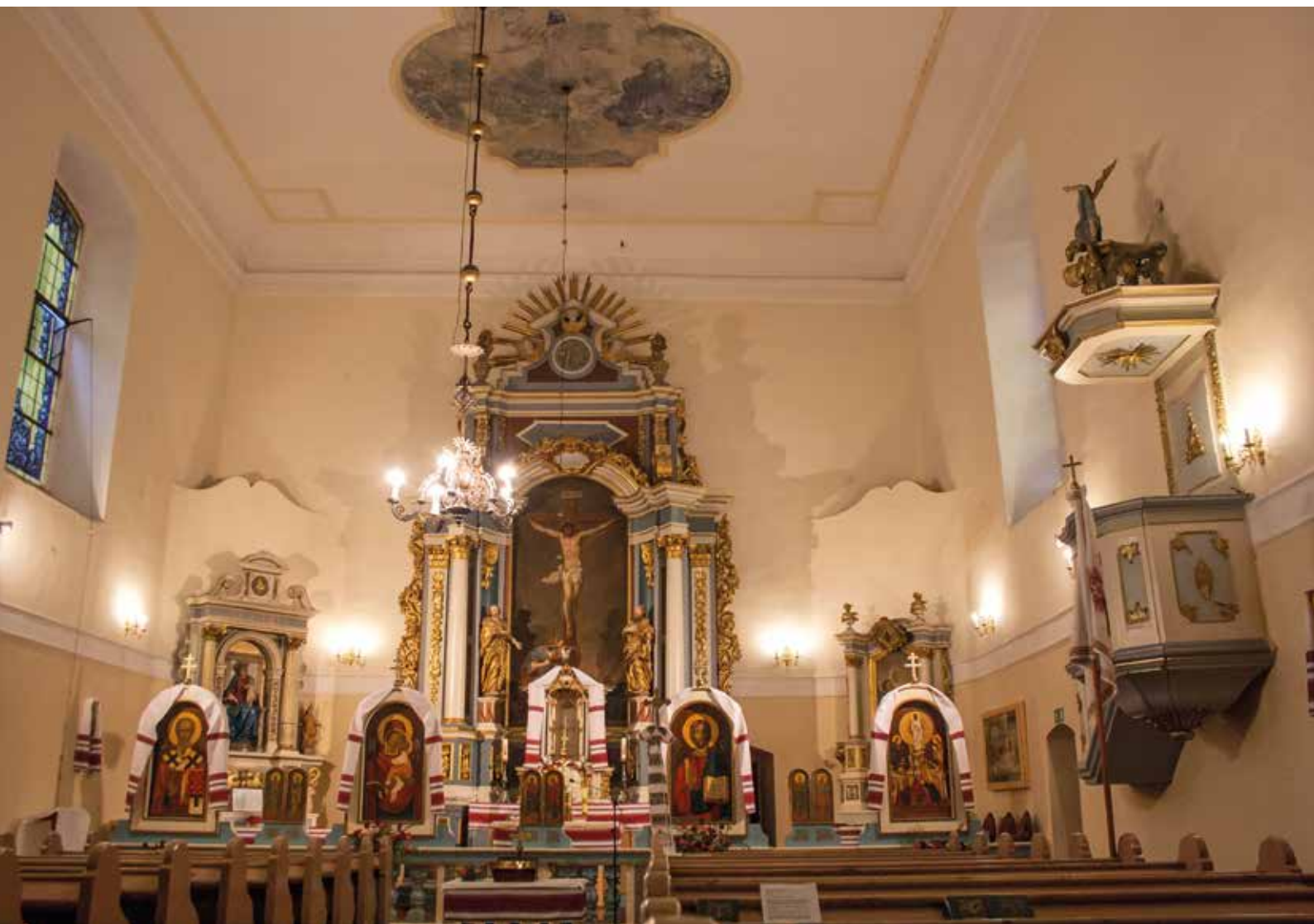
Do 1945r. w kościelnym skarbcu przechowywano kilka cennych gotyckich sprzętów liturgicznych, m.in. srebrny krzyż z połowy XV wieku, krzyż relikwiarzowy z ok. 1400r., kielich ufundowany ok. 1500r. przez biskupa warmińskiego Łukasza Watzenrode z wygrawerowanym swoim herbem i postaci czterech świętych, patronek Zakonu (św. Katarzyna, św. Barbara, św. Małgorzata i św. Dorota), srebrny relikwiarz św. Piotra z ok. 1500r. Zaś Pieta z drugiej połowy XIV wieku znajduje się obecnie w zbiorach muzeum w Lidzbarku Warmińskim. Kilka lat temu odkryto w kościele oryginalną, gotycką skrzynię, która po konserwacji będzie wyeksponowana jako rzadki przykład tej kategorii zabytku zachowanego do czasów współczesnych.

GRECKOKATOLICKA CERKIEW PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO W RESZLU

Nieopodal gotyckiego mostu w Reszlu (niem. Rös-
sel), znajduje się zabytkowa świątynia. Od samego
początku miasta stał w tym miejscu kościół. Pierw-
szy gotycki wraz z klasztorem wybudowali augu-
stianie sprowadzeni do Reszła w 1347r., którzy
użytkowali te obiekty do 1524r. Potem się wyprowadzili
z miasta i w krótkim czasie kościół uległ zawaleniu. Po od-
budowie w 1580r. został konsekrowany 19.07.1583r. przez
biskupa warmińskiego Marcina Kromera pod wezwa-
niem św. Jana Chrzciciela. Jednak i ta budowla popadła
z czasem w ruinę. Wówczas Stefan Sadorski, sekretarz pol-
skiego króla Zygmunta III Wazy, otrzymał do dyspozycji
poaugustiański klasztor i kościół, w którym został potem
pochowany (zmarł 2.07.1640r.). Dobra przekazał jezuitom,

którzy odremontowali świątynię i w następnym roku
3.12.1632r. oficjalnie otworzyli tam kolegium, a kościół
przeznaczony został dla uczącej się młodzieży. Kilkana-
ście lat później kolejne nieszczęście spotkało świątynię.
Po pożarze kościół został odbudowany i konsekrowany
3.10.1673r. przez biskupa Tomasza Ujejskiego. Jednak ze
względu na pęknięcia kościół ten rozebrano w 1798r.
Nowy, w obecnej postaci, wybudowano w latach 1799-
1800 według projektu miejscowego architekta Joachima
Sadrozinskiego. Budynek został powiększony – ściana
w części wschodniej posadowiona została na murze
miejskim. Kościół konsekrowany został pod wezwaniem
Świętego Krzyża 1.07.1802r. przez biskupa warmińskiego
Andreas Hattena. Określany jest też jako kościół gimna-

Wnętrze z widokiem na ołtarze i ikonostas

Wnętrze sprzed 1945r.

zalny. Ten jednonawowy, orientowany i otynkowany kościół posiada bogaty wystrój architektoniczny zachodniej elewacji frontowej. Ozdobiony jest dwoma parami pilastrów wykonanych w porządku jońskim wspartych na cokołach z prostokątnymi płycinami. Na osi obiektu znajduje się portal wejściowy z ozdobnym obramieniem i zwieńczeniem, nad którym jest otwór okienny. Kondygnacja zamknięta jest profilowanym gzymsem. Szczyt ozdobiono dwoma pilastrami i ujęto stylizowanymi wolutami. Między pilastrami blenda zamknięta jest łukiem pełnym, na osi której znajduje się otwór okienny. Całość elewacji zwieńczono półkoliście stylizowanym frontonem. Zachował się XIX-wieczny wystrój wnętrza z ołtarzem głównym i dwoma po bokach, amboną i częścią epitafrum (zachowany tylko krucyfik). Całość uzupełnia współczesny ikonostas wykonany w 1997r. Oficjalne przekazanie świątyni na własność grekokatolikom odbyło się w 2002r.

W kościele pochowany został Otto von der Groeben, przedstawiciel znanego rodu szlacheckiego w Prusach. To on sprzedał swoje tereny w Świętej Lipce S. Sadorskiemu, który z kolei – jako przewidujący polityk – przekazał grunty kapitulie warmińskiej pod budowę stojących do dzisiaj kościoła i klasztoru.

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

Okolicznościowa pocztówka z 1932r. z uroczystości 300-lecia kolegium jezuickiego z udziałem M. Kallera, biskupa warmińskiego

Ambona

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ NAWIEDZENIA NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY W ŚWIĘTEJ LIPCE

Barokowy kościół w Świętej Lipce (niem. Heilige-linde) jest najbardziej znany ze wszystkich z tere-nu powiatu kętrzyńskiego. Maryjne sanktuarium i pielgrzymkowa miejscowość, położona na gr-nicy historycznej Warmii i Prus Książęcych, sławna jest nawet poza obszarem Polski. Początki Świętej Lipki sięgają XIV wieku, kiedy wzniesiono pierwszą kaplicę, zniszczoną w 1525r. W 1619r. - po uzyskaniu zgody - wzniesiono drugą kaplicę, którą w 1624r. oddano pod opiekę jezuitom, którzy, wobec rosnącego kultu, rozpoczęli za czasów superiora o. Bartłomieja Sebastiana Möllera budowę obecnego sanktuarium maryjnego. Kamień węgielny poświęcił biskup warmiński kardynał Michał Radziejowski 01.11.1687r. Budowniczym kościoła był osiadły w Wilnie, a pochodzący z Tyrolu, Jerzy Ertli, który realizo-wał projekt według nieznanego autora (po jego śmierci w 1697r. pracami kierowali m.in. Andrzej Burzyński i An-

drzej Czarliński). Kościół został konsekrowany 15.08.1693r. przez biskupa Jana Stanisława Zbąskiego, choć prace de-koratorskie i wykończeniowe całego zespołu trwały jesz-cze kilkadziesiąt lat, a każdy element miał swoją osobną historię. Najpiękniejszy detal architektoniczny kościoła stanowi bogato rozczłonkowana fasada, ujęta po bokach przez dwie czworoboczne wieże (zbudowane w 1694r.) zakończone galeriami i przykryte barokowymi hełmami z 1725r. W niszy nad portalem głównym widnieje kamien-na lipa z figurą Matki Boskiej z 1728r., zaś w niszach wież rokokowe figury z piaskowca świętych: Alojzego Gonz-gi, Stanisława Kostki, Ignacego Loyoli oraz Piotra i Pawła. Z 1740r. pochodzi zegar wieżowy, który wykonał Jan Al-brecht z Królewca.

Wypożyczenie wnętrza trwało ponad pięćdziesiąt lat i pochodzi w większości z warsztatu Jana Krzysztofa Döbla i Krzysztofa Peuckera. W 1714r. ufundowany został przez

Obraz Madonny Świątolińskiej w ołtarzu głównym

Pocztówka z końca XIX wieku

biskupa Teodora Andrzeja Potockiego ołtarz główny z obrazem Matki Boskiej Świątolińskiej namalowany w 1640r. na zamówienie jezuitów przez flamandzkiego artystę Bartłomieja Pensa. Sam obraz jest niewidoczny, bo ubrany jest srebrnymi sukienkami wykonanymi w 1719r. przez królewieckiego mistrza Samuela Grewa, który był też autorem okładzin kunsztownie wykonanego w 1720r. tabernakulum (sceny Ostatniej Wieczerzy i Spotkania w Emaus) oraz skradzionej w 1980r. monstrancji w kształcie lipy. Nawę główną zdobią pilastry zakończone złożonymi kapitelami korynckimi i w tym samym porządku są dwa rzeźbione słupy, na których opiera się chór muzyczny. Sklepienie zdobią freski z lat 1722-1727 wykonane przez Macieja Jana Meyera z Lidzbarka Warmińskiego (w nawie głównej przedstawiają apoteozę Matki Boskiej, zaś w nawach bocznych sceny z Pisma Św. i świętych jezuickich). Trójnawowy kościół ma 8 ołtarzy bocznych, które są dziełem rzeźbiarza K. Peuckera z Królewca lub J. Döbla, wykonanych w latach 1696-1702. Po lewej stronie głównego znajduje się ołtarz św. Ignacego, zaś po prawej św. Franciszka Ksawerego z jego wizerunkiem (oba K. Peucker, 1702r.). Przy ołtarzu Matki Boskiej Bolesnej, wykonanym w 1697r. przez J. Döbla, znajduje się obraz z 1699r. pędzla Marcina Altomontiego z Wiednia (wcześniej nadwornego malarza króla Jana III Sobieskiego). Po drugiej stronie - ołtarz Krzyża Świętego z 1699r. dzieła J. Döbla, z obrazem Ukrzyżowanie. Kolejny ołtarz, św. Józef-

fa, wykonał także J. Döbel (1697r.). Po drugiej stronie jest ołtarz św. Anny ze znakomitym obrazem z XVII wieku przedstawiającym św. Annę uczącą Matkę Boską. Przy następnych filarach wyeksponowane są ołtarze: św. Michała i św. Stanisława (K. Peucker, 1708r.). Przy lewym filarze zwraca uwagę rzeźbiona z drzewa lipa z figurą Matki Boskiej z 1652r., wykonana przez o. Marquarda. Ambona pochodzi z 1700r. i jest dziełem K. Peuckera, natomiast sceny Starego i Nowego Testamentu są autorstwa Piotra Kolberga z Dobrego Miasta (1725r.), który namalował swój portret jako słuchacza kazania św. Jana Chrzciciela. Na uwagę zasługują kunsztownie rzeźbione barokowe konfesjonały z dębowego drewna wykonane w 1696r. przez J. Döbla. Najbardziej znane i słynne świątolińskie organy z 1721r. to dzieło królewieckiego organmistrza Jana Jozuego Mosengela, przebudowane w 1905r. w warsztacie Brunona Goebela z Królewca.

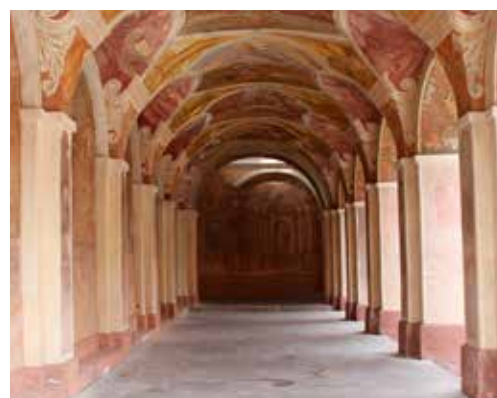
Kościół otacza krążanek z narożnymi kaplicami zbudowany w latach 1694-1708 i ozdobiony od frontu 44 barokowymi rzeźbami (wykonane w latach 1744-48) dłuta Krzysztofa Pervangera z Tolkmicka, wyobrażającymi Rodowód Chrystusa wg Ewangelii św. Mateusza. Wejście na dziedziniec stanowi wspaniałe kuta barokowa brama (z 1734r.) Jana Schwartz, kowala z Reszla. Zespół architektoniczny, malowniczo położony w dolinie, złożony z kościoła, krążanku i klasztoru (1695-1698). Stanowi, że Święta Lipka określana jest „Perłą Baroku”.

Prospekt organowy

Fragment fresku na sklepieniu

Fragment krużganka

Sztych z połowy XIX wieku

Staloryt z 1850r

Krużganek przy bramie

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. MARII MAGDALENY W LEGINACH

Pierwotny kościół w Leginach (niem. Legienen) wybudowany w XIV wieku został zniszczony w trakcie wojen napoleońskich. W 1824r. wzniesiono nowy, murowany z cegieł i posadowiony na kamiennym fundamencie. Postawił go mistrz budowlany Joachim Sadrozinski z Reszla, o czym świadczy wykuta inskrypcja w elewacji południowej korpusu (C. P. E. I. d H. 1824 L. P. I. S.). Świątynię konsekrował 4 września 1825r. biskup warmiński Josef von Hohenzollern. W 1919r. salowy kościół został odnowiony i otynkowany, a od zachodu dostawiono wieżę. I taką formę architektoniczną zachował do dnia dzisiejszego. Remont kościoła przeprowadzono w 1975r. Wewnątrz część wyposażenia pochodzi z pierwotnego kościoła. Późnobarokowy ołtarz główny wykonany został ok. 1745r. Umieszczono w nim obrazy św. Marii Magdaleny i św. Anny Samotrzeć (w owalu), a także

rzeźby Chrystusa, Jana Chrzciciela, św. Józefa i św. Mateusza. Klasycystyczne tabernakulum wykonano ok. 1824r. W prawym ołtarzu bocznym, z połowy XVIII wieku, znajduje się obraz Ukrzyżowania z Marią, Janem i Magdaleną. W lewym ołtarzu z ok. 1700r. umieszczono późniejsze obrazy Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Trójcy Świętej (w zwieńczeniu), a także medaliony ze scenami z życia Chrystusa. Klasycystyczna ambona wykonana została w 1825r. przez Biereichla młodszego z Reszla. W posadzce kościoła przed ołtarzem zachowała się płyta nagrobna z 1665r. przedstawiciela szlacheckiej rodziny Oelsnitz, a za ołtarzem Andrzeja i Józefa de Helden Gąsiorowskich z 1772r. Pod chórem znajduje się baptysterium z ok. 1760r. wykonane w warsztacie Christiana Bernharda Schmidta z Reszla. Na wyposażeniu kościoła zachowało się kilka zabytkowych paramentów liturgicznych.

Ołtarz główny

Wieża kościoła

Wnętrze z widokiem na ołtarze

Chór i prospekt organowy

Kamień fundacyjny z datą 1824

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ ŚW. JANA CHRZCICIELA W BEZŁAWKACH

Kościół w Bezlauwack (niem. Bäslack) jest jedynym na terenie powiatu obiektem, który funkcje sakralne pełni z adaptowanej i przebudowanej w 1583r. strażnicy (niem. Wildhaus) rycerzy Zakonu Najświętszej Marii Panny. Pierwotny kościół lokalizować należy po drugiej stronie wsi, a prowadzone od 2013r. prace archeologiczne pod kierunkiem Arkadiusza Koperkiewicza pozwoliły określić miejsce przykościelnego cmentarza. Pod koniec XIV wieku wzniesiono murowaną strażnicę z ostrołukowymi blendami widocznymi w poszczególnych elewacjach. Ten jednoskrzydłowy, trzykondygnacyjny obiekt otoczono następnie murem obronnym z polnych kamieni, zachowanym do dzisiaj, ale obniżonym w XVI wieku. Po adaptacji zamku na ewangelicki kościół dawny dziedziniec otoczony murem stał się terenem cmentarza z bramą wejściową,

na którym widnieje zatarty częściowo napis, fragment z I listu św. Pawła do Tesaloniczan (4,13-14): „Nie chcemy bracia waszego trwania w niewiedzy co do tych, którzy umierają, abyście się nie smucili jak wszyscy, którzy nie mają nadziei. Jeśli bowiem wierzymy, że Jezus istotnie umarł i zmartwychwstał to również tych, którzy umarli w Jezusie, Bóg wyprowadzi wraz z nim”. Otynkowana wieża o konstrukcji ryglowej wzniesiona została w latach 1726-1730 i przykryta dachem namiotowym. Dalsze przebudowy obiektu miały miejsce w XIX/XX wieku. W 1883r. zbudowano kolebkowe sklepienie, a rok później przeprowadzono gruntowny remont kościoła oraz zbudowano kruchtę wejściową i zakrystię. W 1884r. kościół otrzymał nowe wyposażenie, które zostało zniszczone w latach 70. i 80. XX wieku, tak jak cmentarz. Z tego okresu pochodzą napisy na ścianie ołtarzowej: „Błogosławieni, którzy

Wnętrze z widokiem na ołtarz z dobudowaną zakrystią

Wnętrze z 1983r. z widokiem na ołtarz

Elewacja północno - zachodnia

słuchają i strzegą słowa Bożego" (Łuk.11.28) oraz „Jezus Chrystus wczoraj i dziś, ten sam i na wieki" (Hebr.13.8). Ten ewangelicki kościół był użytkowany do końca lat 70. XX wieku. Wobec małej liczby wiernych i dewastacji kościoła przez okolicznych mieszkańców (np. wybito wszystkie witrażowe okna), ówczesny pastor Rudolf Bażanowski zabrał organy, dzwon i tablicę z wojen napoleońskich do kościoła św. Jana w Kętrzynie, gdzie znajdują się do dnia dzisiejszego. Budynek kościoła zdał na fundusz mienia kościelnego. Kościół zamknięto 01.07.1981r., a pięć lat później 19.01.1986r. wydano zgodę na bezpłatne przekazanie kościoła rzymskokatolickiej parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Wilkowie, sporządzając akt darowizny. Całkowicie zniszczony wewnątrz kościół został odremontowany w 1988r. i obecnie jest filią parafii w Wilkowie.

Wnętrze z widokiem na chór

Brama wejściowa na przykościelny dziedziniec i cmentarz

KAPLICA ŚW. ANNY W ROBAWACH

W miejscowości Robawy (niem. Robaben, Robawen) nieopodal Reszla znajduje się barokowa kaplica, najładniejsza na terenie powiatu kętrzyńskiego. Obecny kształt kaplica zawdzięcza rozbudowie z 1929r. Starsza, mniejsza - stanowiąca obecnie prezbiterium - pochodzi z 1733r. Jednak w tym miejscu już o wiele wcześniej stała kaplica Matki Boskiej Łaskawej, którą postawił na swojej ziemi zrozpaczony mąż Baltin Schultz z Robaw po śmierci ukochanej żony, Anny z domu Zaremba pochodzącej z Mazowsza. Na obu stronach dachu obecnej kaplicy widoczne są wiatrowskazy z zaznaczonym rokiem budowy (1733). W 1765r. rzeźbiarz Christian Bernhard Schmidt z Reszla zbudował do kaplicy nowy ołtarz.

Po I wojnie światowej zachodziła konieczność od-

nowienia, a nawet powiększenia kaplicy. Plan, według którego stara kaplica o wymiarach 5,25 x 3,80 m stała się pomieszczeniem ołtarzowym (prezbiterium), opracował mistrz budowlany Matern w Paderborn. Dlatego zamurowano wejście we wschodnim szczycie, a zachodni rozebrano celem połączenia z nowobudowaną częścią, gdzie umieszczono wejście. W dobudowanej części kaplicy obie elewacje wzdłużne mają po dwa symetrycznie rozmieszczone okna. Kształt szczytów nawiązywał do starej części kaplicy. Na kalenicy dachu wzniesiono wieżyczkę zwieńczoną hełmem, na której zawisł dzwonek ave. W elewacji południowej, od strony drogi, we wnęce między oknami umieszczono tablicę pamiątkową poległym w czasie I wojny światowej mieszkańcom Robaw.

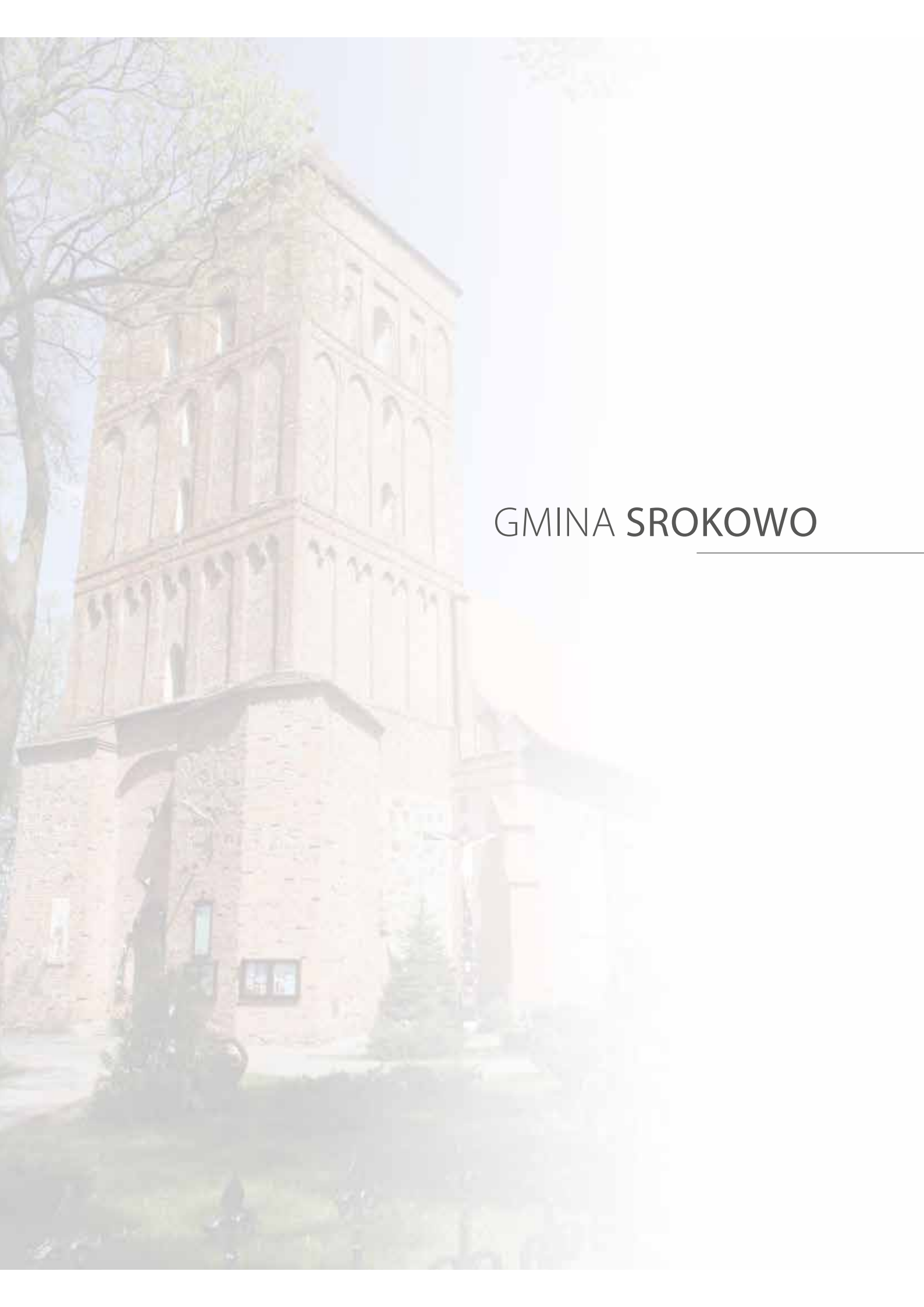
Fot. kaplicy z lat 30. XX wieku

Tablica poświęcona poległym mieszkańcom wsi podczas I wojny światowej w latach 1914 - 1918

Ołtarz w kaplicy sprzed 1945r.

GMINA SROKOWO

RZYMSKOKATOLICKI KOŚCIÓŁ KRZYŻA ŚWIĘTEGO W SROKOWIE

Gotycki kościół w Srokowie (niem. Drengfurt) wybudowany został w 1409r. i uposażony już w przywileju lokacyjnym, wystawionym 4 lipca 1405r. przez Konrada von Jungingena, wielkiego mistrza Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. Podobnie jak inne wybudowane w tym czasie, kościół jest orientowany, tzn. prezbiterium z ołtarzem głównym skierowany na wschód, zakrystia od północy i kruchta od południa. Początkowo niewysoka wieża została nadbudowana w XVI wieku do wysokości 31 m. Z pierwotnego wyposażenia kościoła zachowała się

gotycka figura Madonny z Dzieciątkiem z 1410r. stojąca w zwieńczeniu ołtarza wykonanego w 1824r. przez Wilhelma Biereichela, który zrealizował kilka ołtarzy w kościołach powiatu kętrzyńskiego i polichromowanego przez Johanna Strunge (obaj artyści pochodzili z Reszla). Centralne miejsce zajmuje Ukrzyżowany Chrystus a po jego bokach rzeźby przedstawiające św. Pawła i św. Jana z kielichem. Do interesujących zabytków ruchomych należy prospekt organowy z 1769r., wykonany w warsztacie Johanna Preussa w Królewcu. W kruchcie wieży znajduje się granitowa chrzcielnica z XV wieku oraz nowsza, z końca XIX wieku.

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Gotycka rzeźba Madonny z Dzieciątkiem

Wnętrze z widokiem na chór i prospekt organowy

XIX-wieczna chrzcielnica w wieży

Wieża i fragment elewacji południowej

Wnętrze z końca XIX wieku

EWANGELICKO-AUGSBURSKI KOŚCIÓŁ W SROKOWIE

WSrokowie (niem. Drengfurt) są dwa kościoły. Niewielki kościół zbudowany został na dawnym Srokowskim Przedmieściu w 1937r., obecnie ul. Łąkowa, odchodząca od ul. Barciańskiej w stronę starego cmentarza. Kościół ten wzniesli członkowie diaspory katolickiej, dla których oprócz odprawianych nabożeństw, prowadzone były lekcje religii i do 1945r. był pod wezwaniem Zbawiciela. Zbudował go Heinrich Zimmermann na zlecenie Hermann Heinricha, który wydzielił ze swojej posiadłości odpowiedni grunt.

Zapewne pomocy przy budowie świątyni udzieliło stowarzyszenie św. Bonifacego, działające na terenie Niemiec

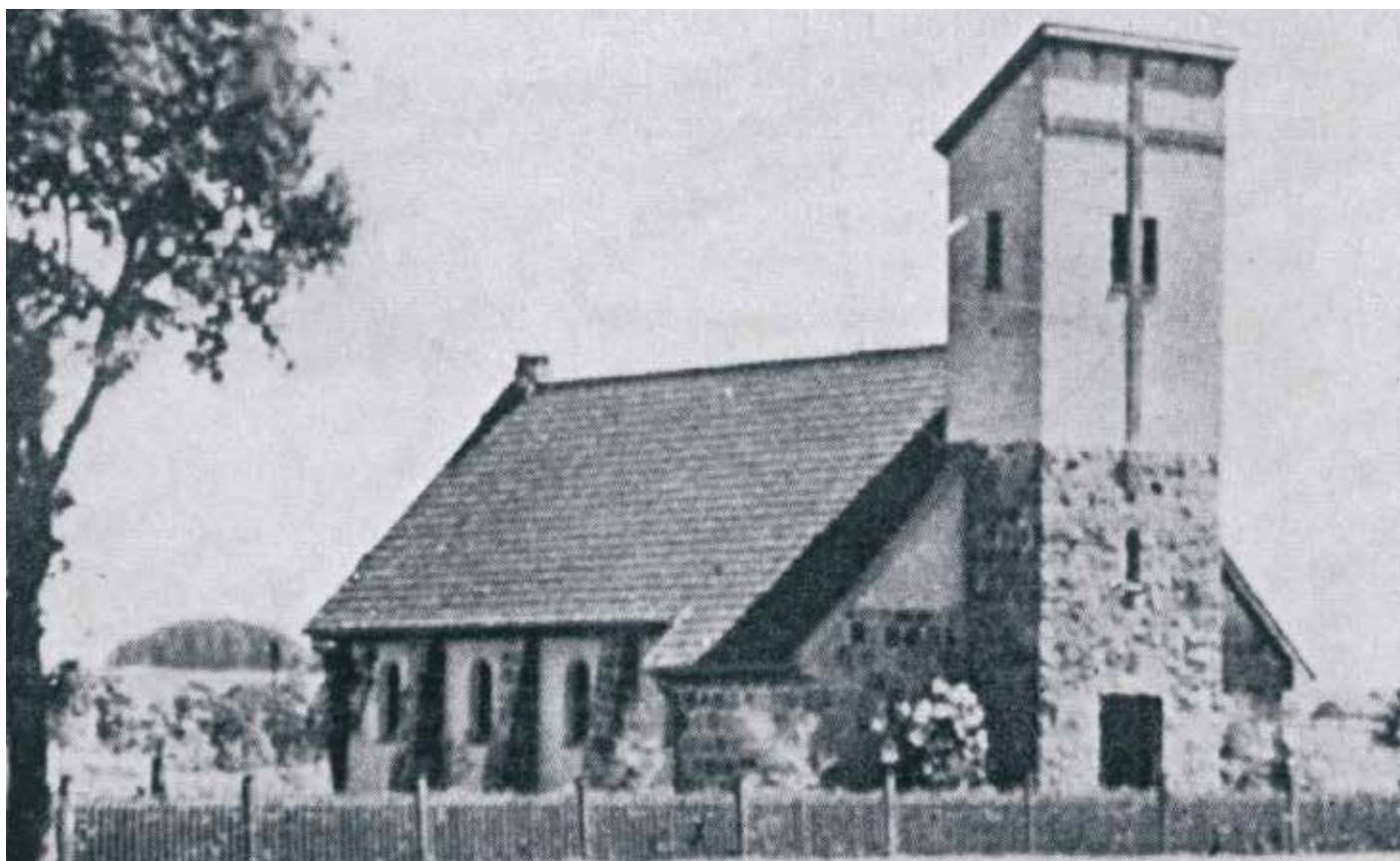
od 1870r. oraz warmińskie stowarzyszenie św. Wojciecha. Obecnie jest to kościół ewangelicko-augsburski. Dnia 13.12.1953r. ksiądz Aleksander Kulczyński przekazał kościół pastorowi Pawłowi Bakalarzowi, wieloletniemu proboszczowi ewangelicko-augsburskiej parafii w Kętrzynie. Nastąpiła zamiana kościołów i jest to jedyny, oprócz Nidzicy, taki przypadek na terenie województwa. Budynek wpisany został w 1987r. do rejestru zabytków. Obecnie kościół jest filią ewangelicko-augsburskiej parafii św. Jana w Kętrzynie. W grudniu 2016r. odsłonięto, odnalezioną w Radziejach, tablicę upamiętniającą poległych parafian w czasie I wojny światowej. Jest to jedna z czterech tablic, które wisiały pierwotnie w drugim kościele w Srokowie.

Tablica upamiętniająca poległych parafian podczas I wojny światowej

Wnętrze z widokiem na ołtarz

Pocztówka z 1937r.

DZWONNICA W KOSAKOWIE

Pozostałością po kościele w Kosakowie (niem. Marienthal), zbudowanym zapewne na przełomie XIV/XV wieku, jest zabytkowa drewniana dzwonnica i osadzony w niej dzwon z XVI wieku oraz granitowa chrzcielnica. Brak jest wiarygodnych źródeł dotyczących gotyckiego kościoła, który w 1657r. został spalony wraz z całą wsią przez Tatarów posiłkujących wojska hetmana polnego litewskiego Wincentego Gosiewskiego. Natomiast z dzwonem wiąże się legenda, według której po zniszczeniach tatarskich, kiedy nie było szans na odbudowę kościoła, postanowiono przenieść dzwon do pobliskiego Srokowa. Jednak za sprawą Matki Boskiej, dzwon w cudowny sposób powracał do Kosakowa. Cieśla, który podjął się budowy specjalnej wieży, zmarł nagle. Na miejscu spalonego kościoła wybudowano w XIX wieku murowany budynek szkoły, obecnie adaptowany na mieszkania.

Fot. z końca XIX wieku

POWIAT KĘTRZYŃSKI
Plac Grunwaldzki 1
11-400 Kętrzyn

ISBN 978-83-949121-4-7

TADEUSZ KOROWAJ

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO

ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

Kętrzyn 2017

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO
ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

TADEUSZ KOROWAJ

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO

ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

Kętrzyn 2017

TADEUSZ KOROWAJ

DZIEDZICTWO KULTUROWE POWIATU KĘTRZYŃSKIEGO

ZABYTKOWE OBIEKTY SAKRALNE

Kętrzyn 2017